КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮ КОНЦЕПЦИЯСЫ

Дүйнө улам мезгил өткөн сайын жаңырып бараткатанына карабай, Кыргызстандын кесиптик билим берүү тутуму дале ордунда турат, дүйнөдө, коомдо болуп жаткан илгерилөөдөн, өзгөрүүлөрдөн кыйла артта калды. Кесиптик билим берүү тутумундагы салтка айланган мамиле эми жарабай калды. Кесиптик билим берүүнүн өзү кайра курууга, толук кандуу трансформациялоого муктаж.

Окуу жайларынын азыркы бүтүрүүчүлөрү, айрыкча жогорку окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрү бүгүнкү күндүн талаптарына гана жооп бергидей билим алышат, алар эртеңки күндүн катаал талаптарына жооп бере албайт. Андагы студенттер качандыр бир жылдары түзүлгөн программалар менен билим алышып, азыркы ааламдашуу мезгилинин жаңы чакырыктарына ылайыкташкан деңгээлге өздөрүн даярдай турган абалда эмес.

Ааламдашуу мезгилинде Кыргызстан да четте калбашы керек, ал процесс эми баарын өз ичине камтыйт, адам коомунун социалдык түзүмүнө зор таасирин тийгизип, жадесе, өлкөлөрдүн өзгөрүлбөс ички түзүлүшүн, дүйнө тууралуу калыптанган салттуу түшүнүктөрдү да бузуп салуу абалына келип жетти. Мунун баары коммуникативдик мобилдүүлүктүн, эл аралык массалык миграциянын, товар менен кызмат көрсөтүү тармагынын, капитал кыймылынын дүркүрөп өсүп-өнүгүшүнүн фонунда жүрүп жаткан чагы. Тээ качанкы инерттүү, жай кыймылдаган калктын катмары эми технологиялык жаңылыктар менен куралданып, массалык маалымат каражаттарын, ар кандай жарнактарды кенен пайдаланып калды, башкача айтканда, калктын андай катмары өзүнүн ички чөйрөсүндө ааламдашып бaратат.

Эксперттердин айтымында, азыр дүйнө финансылык жана экономикалык глобалдык экосистеманы элестетет. Мунун айрым бир бөлүкчөлөрү бири экинчиси менен тыгыз байланышта, андыктан кайсыл бир бөлүкчөдөгү кризис, кыйроолор башкасына да таасирин тийгизбей койбойт. Коом катмарындагы бай, кедей болуп социалдык теңсиз бөлүнүүнүн күчөп баратышы менен социалдык чыңалуулардын, конфликттердин, экстремисттик кыймылдардын улам жанданышына алып келет, коомдо стабилдүүлүк жоголот.

Кыргызстандын кесиптик билим берүү тутуму прогресстин, стабилдүүлүтүн, өлкөнүн туруктуу өнүгүшүнүн бир фактору катары, азыр түзүлгөн кырдаалды чечүү ишинен четте калбашы керек. Мындан сырткары, Кыргызстан аалам цивилизациясынын туруктуу өнүгүшүнө

коркунуч жараткан проблемаларды да кыйгап өтө албайт, четке кага албайт, антпесе андай коркунуч биздин туруктуу өнүгүшүбүзгө да таасирин тийгиши толук ыктымал.

Алар кайсы проблемалар?

Биринчиден, ***экологиялык проблемалар***. Биздин азыркы аракеттерибиз бизди курчап турган айлана чөйрөнүн өзгөрүшүнө алып келди, мындай абал түпкүлүгүндө өзүбүздү жок кылат. Адам цивилизациясы анын кесиптик билимдерин туура пайдалана тургандыгына байланыштуу болуп турат. Улам өзгөрүп олтурган дүйнөнүн ушундай чукул чакырыктарына туруштук бере ала турган адекваттуу кесиптик билим реформаларын жасап, азыркы кесиптик билим берүүнүн максат-милдеттерин буга зарыл компетенцияларды калыптандырууну ишке ашыруусу керек, ал компетенциялар биздин жашоо мазмунубузду аныктагандай, аны өзгөртө алгыдай болушу керек. Соңку мезгилдердеги, жадесе климаттын чукул өзгөрүүлөрү, буга байланышкан техногендик катастрофалар адамдан стандарттык эмес чечимдерди жасоо талаптарын коюуда. Учурдагы кесиптик билим берүү тутумунун бир жактуу ой жүгүртүүнү калыптандырып көнүп калган абалы мына ушундай кырдаалга туруштук бере алабы? Жок.

Экинчиден, жер жүзүндөгү калктын эбегейсиз өсүшү. Соңку кылымда калктын саны жети эсеге көбөйүптүр. Биздин бири экинчиси менен тыгыз байланышкан, чырмалышкан глобалдык ааламда жашаганыбыздын өзү коркунучтуу болуп калды, биоресурстардын жетишсиздиги ар кандай катастрофалардын жаралышына өбөлгө болууда, адамдын жашоосу үчүн керектүү шарттар тарып бaратат, жердин кунары кетип, айыл чарба керектөөлөрү үчүн да табигый ресурстардын улам тарып баратышы мунсуз да татаалдашкан абалды татаалдаштырып жатат. Салтка айланган система менен даярдалып келген кесиптик билим берүү тутуму мына ушундай кырдаалда адамзаттын проблемаларын чечүүгө жарабай калды.

Үчүнчүдөн, ***санариптик диктатура.*** Бүгүнкү жасалма интеллектин мүмкүнчүлүктөрү адамдыкынан кыйла ашып түшөт, компьютердин акылы менен ылдамдыгы азыр баарын алмаштырып калган заман. Биотехнология менен маалымат технологиялары жаатындагы изилдөөлөр адамдын эмоциясын, үмүт-тилектерин, аракеттерин алдын ала билгидей, аларды башкаргыдай абалга өнүгүп жетти, адам акылы жетпеген кыйла татаал маселелерди чечип калды, эми андай технологиялар айдоочуларды, банкирлерди, юристтер менен врачтарды да алмаштырып калды. Технологиялык мындай секирик жүрүп олтуруп эмгек рыногундагы миллиарддаган адам күчүн

сүрүп чыгарат, натыйжада, эч жерге керексиз жумушчулардын (ашка жүк, башка жүк, ашыкча адамдардын) жоон тобун түзүп, коомдо социалдык жана саясий чыңалууларды жаратышы мүмкүн.

Жүрүп отуруп компьютерлер биздин өзүбүздү изилдеп баштайт, биздин ордубузга ар кандай чечимдерди кабыл алат, адамдын денеси менен мээсинин тереңде жаткан механизмдерин изилдеп, таанып, натыйжада, адам жашоосунун үстүнөн үстөмдүгүн жүргүзө баштайт. Биз бүгүн санарип диктатурасынын босогосунда турабыз.

Бүгүн адамзат он, жыйырма жылды мындай коёлу, эртеңкиси эмне болорун билбей калды. Азыркы көптөгөн кесиптер жашоодон четтеп, жоголушу мүмкүн, ошондуктан кесиптик билим берүү тутуму келечекте актуалдуу боло турган кесиптерди, компетенцияларды калыптандыруу аракетин эмитен көрүшү абзел.

Кыргызстандын кесиптик билим берүү тармагы бүгүнкү күндө техникалык жана технологиялык прогресстен кыйла артта калды. Кесиптик окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүнүн алган билими, квалификациялык деңгээли азыркы талаптарга такыр жооп бербей калды. Мындай абал коом үчүн да өлкө үчүн да кымбатка турушу мүмкүн. Биз эми кесиптик билим берүү тутумун өзгөртүшүбүз керек, антпесек ааламдашуу процессиндеги ар кандай жетишкендиктерден кол жууп, адам цивилизациясынын сыртында калышыбыз толук ыктымал.

Эмне кылуу керек?

Эң оболу, учурдун кесиптик билим берүү тутумунун негизги артыкчылыктарын аныктап, адистерди даярдоо ишинде кайсыл артыкчылыктарды кармануу керек экендигин терең түшүнүп алуу зарыл. Ал адистерди эмнеге (кайсыга) окутуу керек жана кесиптик билим берүү тутумунун иши кандай уюштурулушу керек деген маселе турушу зарыл.

Өсүп келе жаткан муунга биз эмнелерди үйрөтүшүбүз керек, кесиптик билим берүү тутуму кандай болушу керек, санариптик технологиялар менен жасалма интеллекттин заманында билим берүү стандарттары менен окуу программалары кандай болушу керек? Көптөгөн кесиптер жоголуп, алардын ордуна башкалары, жаңы кесиптер пайда болот. Ар кандай суроолорго жоопту интернеттен алууга мүмкүн болгон мезгилде көп маалыматты эстеп калуу зарылдыгы барбы?

Азыр түшүнүктүү нерсе ушул – кесиптик билим берүү тутуму келечектеги кызматкерлерди, жумушчуларды мезгилдин чакырыктарына жооп бергидей билим менен билгичтиктерге ээ кылышы керек. Демек, биздин бүтүрүүчүлөрүбүз ар кандай шартта жана кыйынчылыктарда туура жолун таап кете алгыдай, коопсуз жана ыңгайлуу шарттарды түзүп алгыдай адистерди даярдаган билим берүү тутумун түзүшүбүз керек. Бул үчүн жашоонун бардык тармактарындагы адистердин билими, билгичтиги, көндүм-адаттары, компетенциялары, мотивациясы жана эмоционалдык интеллекти ушуга жооп бергидей калыптандырылышы керек. Башка сөз менен айтканда, билим берүү жыйырма биринчи кылымда жашап кетүүгө мүмкүндүк жараткан алтын ачкыч болушу шарт.

Кыргыз билим берүү академиясынын педагогикалык илимдер жана кесиптик билим берүү борборунда жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, республиканын лицей, колледж, университеттеринин бүтүрүүчүлөрү азыркы күндүн талаптарына жооп бергидей базалык компетенцияларга ээ эмес. Алардын дале болсо адистик камылгалары жетишсиз, кесиптик этика сакталбайт, вербалдык жана жазуу коммуникациясы начар, топ менен иштөө көндүмдөрү жокко эсе, кызматташа алышпайт, жаңы технологиялар менен иштей албайт, сынчыл ойлом камылгалары жетишсиз, өз алдынча чечим кабыл ала алышпайт.

Мында көрсөтүлгөн кесиптик даярдоодогу жана бүтүрүүчүлөрдүн базалык билими менен көндүмдөрүнүн начардыгы Кыргызстандын экономикалык өнүгүшүнө өз кедергисин тийгизип жатат. Качан гана билим берүү тутуму жаңы технологиялардан артта калса, ал эми адистер талаптарга жооп бере албаса, мунун баары коомдун өнүгүшүнө да кедергисин тийгизип, коомдогу социалдык катмарларга бөлүнүү, кирешелердин бирдей эместигине алып келет. Мунун баары өндүрүштүн натыйжалуулугун төмөндөтүп, алга жылуу эмес, тескерисинче, кетенчиктөөгө алып келет, коомдогу социалдык стабилсиздикке жана чыңалууларга алып келет. Ар бир адамдын, инсандын, адистин максаттары коомдун түпкү максаттары менен дал келгендей болушу зарыл. Республиканын конкуренттүүлүктө туруштук бере алышы, анын гүлдөп өсүшү, өнүгүшү өлкөдөгү мыкты билимге ээ болгон адамдардын санынын көптүгүнө байланыштуу болот.

Билим берүү тутуму коомдогу адамдардын муктаждыктарына жооп бергидей абалда болушу үчүн кесиптик билим берүүнүн максатын, стандарттарды, программаларды замандын жаңы талаптарына ылайыкташтырып кайрадан түзүп чыгышыбыз керек. Мунун алдында заман талап кылган кесиптерди тандап, аларга

үйрөтүүнүн классикалык, үлгүлүү предметтерди киргизишибиз зарыл, ал эми окутуу ишин билим, билгичтик, көндүм-адаттардын, компетенциялардын калыптандырылышына гана эмес, жеке адамдын кызыкчылыктары да эске алынгандай, анын окуп, билим алууга болгон дилгирлигин калыптандырган жаңы предметтерди окутуп, жаңы кесиптерге үйрөтүшүбүз зарыл.

Азыркы заманда жаңы шарттарга өз алдынча ой жүгүртө алган, өз алдынча иштей билген, креативдүү, коммуникабелдүү адам гана ылайыкташа алат, ал эми белгилүү бир тар билимге, билгичтиктерге гана ээ болгондор үчүн эми кыйын эле болот.

Баарынан мурда азыркы кесиптик билим берүү стандарттары менен программалар ийкемдүү болушу шарт. Ийкемдүүлүк – тез өнүгүп, тез өзгөрүп турган азыркы заманда жашап кетүүнүн бирден-бир мүмкүнчүлүгү. Эгерде программалар менен стандарттар ийкемдүү болбосо, алар бат эскирет, жараксыз болуп калышы ыктымал, себеби, дүйнөнүн өзгөрүшү менен билим берүүнүн максаттары да тынымсыз өзгөрүп олтурат эмеспи. Кырдаалга жараша андай өзгөрүүлөр ар кандай ылдамдык менен болушу мүмкүн. Айталы, санариптик технологиялар боюнча окуу предметтери замандын ар кандай шарттарына гуманитардык предметтерге караганда тез өзгөрүп турушу мүмкүн. Бул окуу программалары менен стандарттардын тынымсыз өзгөрүп турушу дегендик эмес, болгону аларды замандын соңку талаптарына ылайыкташтырып туруу дегендик.

Окуу программаларынын ийкемдүүлүгү алардын ачыктыгында жана ааламдын ар кайсы жерлеринде жашап, окуп жаткан студенттин компьютеринин экранында же мобилдик тиркемесинде эркин колдонулгандай болушу дегендик. Окуу программаларынын ийкемдүүлүгү – студенттин керектөөлөрүнө, кызыкчылыктарына жана жеке максаттарына ылайык өзгөртүп алуу дегендик. Мында студент өздөштүрө турган предметин өзү тандайт, өзүнүн өсүү парадигмаларын өзү аныктайт, мунун өзү анын жалпы өнүгүшүнө, натыйжалуу билим алуусуна өбөлгө.

Билим берүү тармагынын эл аралык эксперттеринин пикирине ылайык, жаш өспүрүмдөр жыйырма биринчи кылымда жашоосун өтөлгөлүү өткөрүшү үчүн кесиптик билим берүү тутуму программалар менен стандарттарды долбоорлоо мезгилинде окутуунун мына бул аспектилерин: билим, билгичтик, көндүм-адаттар, ала турган билимдин мүнөзү жана “мета-познание” деп аталган көндүмдөр эске алышы керек.

Билим – бул биз билген, биз түшүнгөн нерселер, анын салтка айланган түрү менен бүгүнкү күндүн билими болот. Салтка айланган билимдерге математика, табигый илимдер, эне тили, чет тилдери, коомдук илимдер, искусство, дене тарбиясы кирет. Кесиптик билим берүүнүн азыркы стандарттары менен программаларында ушул саналган предметтер көбүрөөк орун алып, учурдун талаптарына шайкеш келген жаңы предметтерге (билим, билгичтик, компетенция, окуучунун жеке касиет-сапаттарынын өрчүшү) орун берилген эмес.

Эмнеден баштоо керек? Эң оболу, биз салттуу билимдердин негизи орто мектептен башталарын билип алышыбыз керек, ал эми кесиптик билим берүү тутумунда кесиптик компетенцияларды калыптандыруу иши жүрөт. Ал компетенциялар тынымсыз толукталып, жыйырма биринчи кылымдын талаптарына жооп бергидей улам жаңы билимдер, билгичтиктер менен камсыздалып туруусу зарыл. Демек, кесиптик билим берүү ишинде салттуу предметтер сунуш кылынбайт деген сөз. Бирок алар жаңы форматта, адистин өмүр бою пайдалана ала турган идеялардын алкагында жаңыланган формада сунуш кылынышы толук ыктымал. Булар ошол окулуп жаткан предметтердин тутумундагы таяныч болуучу мета-идеялар, ал предметтердин алкагында белгилүү бир теманын чегинде болбошу да мүмкүн.

Алган билим бир предметтин алкагынан сырт болгон соң билимдин ар кайсы тармактарын бириктирген байланышты табуу зарылдыгы келип чыгат, мунун натыйжасында кесиптик билим алуу процессинде мета-идеянын ролу күчөйт. Кесиптик билим берүүдөгү мындай өзгөртүүлөр окутуунун методдорун, каражаттарын өзгөртүү зарылдыгын жаратат. Кесиптик билим берүү ишинде студентке тигил же бул предмет боюнча темаларды деталдаштырып олтуруунун кажети жок, ага өтүлө турган теманын маңызын гана түшүндүрүү жетиштүү. Окулуп жаткан ар бир материал практикалык жактан баалуу болгону туура, ошондо гана студент кийин кайсыл адистикти тандайт, ошого жараша тандаган предметинин идеяларынын, мета-идеяларынын базасына ээ болушат.

Кесиптик билим берүүнүн азыркы системасы предметтик, окуу материалдарынын түз сызыктуу жайгаштырылышына ылайыкташтырылган, мунун өзү тигил же бул компетенцияларды өздөштүрүүдө натыйжалуулугун бере албайт. Ал кесиптик компетенцияларды натыйжалуу өздөштүрүү, практика көрсөткөндөй, окуу маетриалдарын модулдук система менен өздөштүрүү зарылдыгы келип чыгат.

Модуль – окуу программасынын өз алдынча турган бир бөлүкчөсү, бул бөлүм логикалык жактан жыйынтыкталган абалда болот да зарыл болгон белгилүү бир компетенцияларды калыптандырууга багытталат. Модуль – бул теориялык жана практикалык бөлүктөрүнөн турган билим берүүнүн стандарты, мунун жыйынтыгы менен студенттин алган билимдери бааланып турат. Студентти да окууга стимулдаштырат. Модуль окуу материалынын көлөмү, татаалдыгы жана узактыгы боюнча ар кандай болушу мүмкүн. Алар бир канча предметтерди бириктириши да мүмкүн, же болбосо, бир предметтин алкагында болушу да мүмкүн. Модулдун составында окутуунун натыйжаларын көрсөткөн жыйынтыктар болот, окуу процесси аяктаганда студент ала турган билимин баалоонун критерийлери да көрсөтүлөт.

Окутуунун жыйынтыктары менен жетишилген компетенциялар аныкталат. Ар бир модулда 10-12 кредиттен ашпаган окуу жүктөмү болушу керек. Окуу программасына сунуш кылынган ар бир модуль жыйынтыкталып турушу керек, айталы, студенттин ээ боло турган билими, билгичтиктери менен компетенциялары ошол модулдун жыйынтыктары менен гана өлчөнөт.

Практика көрсөткөндөй, ар бир модуль окуу материалын өздөштүрүүнүн бири-экинчиси менен тыгыз байланышта болгон төрт этаптан турушу керек. Биринчи этапта ала турган билимдер калыптандырылат, башкача айтканда, компетенцияларды түзгөн теориялык матераил өздөштүрүлөт. Андай компетенцияларды калыптандыруунун негизинде теориялык кандай материалдар болушу мүмкүн? Ошол компетенцияларга ээ болуш үчүн окуу материалындагы кайсыл темаларды өздөштүрүү зарыл? Ал теориялык материалдар татаалдыгы менен ырааттуулугуна карап өздөштүрүлөт. Тигил же бул конкреттүү компетенцияны калыптандыруу үчүн окуу материалы тандалып алынат, мында ал теориялык материал ошол бөлүмдү толук камтыгандай болсун, ар кандай булактардан алынса да бир гана теманын же бөлүмдүн алкагында болушу зарыл.

Студентке теориялык билим берүүнүн негизги каражаты лекция экендиги белгилүү. Лекциянын форматы студентке багыт берүүчү мүнөздө болуп, лектор студентинин көңүлүн керектүү темаларга, бөлүмдөргө, параграфтарга багыттап гана жүрүп олтурат. Буга чейинки салтка айланган лекциялар изденүүнүн, изилдөө жүргүзүүнүн элементтери менен болсун, окуу материалын жөн эле сунуш кылуу эми жарабай калды. Эгерде студент окуусун баштаарда эле өз алдынча ой жүгүртө албаса, тапшырмаларды коё албаса, анын

окуудан келечеги жок. Кесиптик билим берүү тармагы мына ушунда гана жогорку сапаттагы адистерди даярдай алат.

Окутуунун экинчи этабында лекцияда өздөштүрүлгөн теориялык материалдар практикалык жана лабораториялык сабактарда тереңдетилип өздөштүрүлөт. Мында студент модулдук компетенцияларды өздөштүрүүгө багытталган окуу материалдарынын ичинен негизгилерин, керектүүлөрүн өзү аныктап, өзү тандайт. Мындай сабактардын ар бирине студент да, окутуучу да мыктылап даярданышы керек. Ар бир студент теориялык материалды өз алдынча өздөштүрүп, анысын кагазга түшүрөт да, окутуучу менен тигил же бул маселени талкуулоо үчүн отурат. Окутуучу студенттерден талкуулоо үчүн маселелерди алган соң, аларды ирети менен практикалык сабактарга алып чыгат. Ал практикалык сабактар дебат, тегерек стол, талкуу, конференция түрүндө болушу толук ыктымал. Кандай форматта өткөрүү иши талкууга коюла турган теманын же чечиле турган маселенин мүнөзүнө жараша болот. Экинчи этаптагы негизги нерсе – студенттин теориялык материалды өздөштүрүү учурунда жаралган маселелерди чечүү.

Үчүнчү этап – практика. Бул этап компетенцияларды калыптандыруудагы негизги этап. Компетенциялар негизи алынган билимдин практикада колдонулушу менен калыптандырылат эмеспи. Мындай нерсе дуалдык окутуу (өндүрүш ишканасы менен билим берүү мекемесинин биргелешкен иши) ишинде гана болушу мүмкүн.

Кесиптик билим берүүнүн дуалдык системасы уюштуруу-укуктук жактан эки жактын тутумунан турат: бул эки окуу-өндүрүштүк чөйрө - өндүрүш мекемеси жана кесиптик мектеп. Булар адистерди кесипке даярдоо ишинде тыгыз байланышта иш жүргүзүшөт. Мындагы мамлекеттин ролу жеке менчик өндүрүш ишканалары менен билим берүү субъектилеринин (фонддор, бирикмелер ж.б.) кесиптик билим берүү саясатын туура жүргүзүүдө жана анын туура жүргүзүлүшүнө көзөмөл кылуу.

Жумуш берүүчүлөрдүн кесиптик билим берүүгө активдүү аралашуусу базалык мекемелердин түзүлүшүнө жол ачат, окуу-материалдык базанын чыңдалышын шарттайт, алдыңкы өлкөлөрдүн тажрыйбасын эске алуу менен окуу стандарттарын түзүүгө көмөктөшөт, адистердин сапаттуу даярдалышына, өндүрүш практикаларын максаттуу жүргүзүлүшүнө өбөлгө болот.

Кесиптик билим берүүнүн дуалдык системасына өткөндө кандай артыкчылыктарга ээ болууга болот?

1. Дуалдык билим берүүдө окутуу кесиптик практика менен кошо жүргүзүлөт, мунун өзү бир топ артыкчылыктарга ээ. Кесиптик-практикалык билим менен билгичтиктерди атайын буга ылайыкталган практикалык аянтчаларда алууга болот, ошентсе да өндүрүш мекемеси менен окуу жайдын биргелешкен аракеттери кыйла натыйжалуу болор эле. Ошондо гана студент реалдуу иштиктүү аракеттер менен алек болот.

2. Дуалдык окутуунун экинчи бир артыкчылыгы – адам өспүрүм курагында улуулардын жашоосуна тез аралашат, андыктан окутуунун мындай системасынын тарбиялык мааниси да чоң. Өндүрүш мекемесиндеги жаш адам чоңдор менен аралашат, коллектив менен жуурулушат, өндүрүштүн татаал кырдаалдарында ал өзүн сынайт, башкалардын сынында болот, өзгөлөрдүн ишин өзү да сындайт, ошентип, ал өндүрүш ишинин ички проблемалары менен ичкертен таанышат.

3. Өндүрүштө окуп жаткан жаш адам үйрөнүүчү-окуучу гана эмес, чыгармачылык менен өз алдынча иштей алган адис. Окуу мезгилинде ал реалдуу мамилелер менен аралашып, толук бир жумага созулган салттуу окутуу системасында ала албай турган билим, билгичтиктерге, практикага ээ болот.

4. Дуалдык окутуу системасынын жогоруда саналган артыкчылыктарынан башка да анын өзгөчөлөнгөн бир мүнөзүн белгилөөгө болор эле, бул – жумушчу кадрларды даярдоо ишинде өлкөнүн экономикасынын ички чыгымдарынын активдүү катышуусу, ал чыгымдар кесиптик окутуу иши менен өндүрүш чыгымдарын баланстап туруу мүмкүнчүлүгүн жаратат. Кесипке даярдоонун салттуу системасы иштеген өлкөлөрдө студенттердин өндүрүш практикасын өлкөнүн экономикасы толугу менен өзү көтөрөт эмеспи. Ошондуктан мындай чыгымдар улам кыскартылып отуруууга муктаж болот, натыйжада, өндүрүшкө айрыкча жаңы технологияларды киийрүү ишинде, же окутуу ишиндеги бардык адистик багыттарга өндүрүштүк практиканы киийрүү ишинде эки тарап тең жабыр тартышы ыктымал.

Модулдун төртүнчү этабы – баалоо. Кесиптик билим берүү системасындагы тигил же бул компетенциялардын калыптангандыгын баалоо ишинде көптөгөн проблемалар болуп келди. Мындай абал ошол калыптандырылган компетенциялар кесиптик ишмердүүлүктө гана көрүнүп, ушунун алкагында чектелген абалда болду. Кыргызстанда буга чейин кесиптик стандарттардын иштелип чыкпагандыгы бул ишти андан ары татаалдатты. Эми андай стандарттар өндүрүш менен билим берүү ишинин жуурулушунан гана

эмес, эмгек рыногунун талаптарын да эске алган стандарттар болушу керек. Кесиптик даярдоо окуу мекемелери менен иш берүүчүлөр биргеликте иш алып барууга алигиче шашкан жок, окуу жайларынын бүтүрүүчүлөрүн болгон билими менен ишке алып, кийин аларды өндүрүштө окутуп же үйрөтүп алабыз деген абалда турушат. Ушунун өзү кесиптик билим берүүнүн жаңы саясатын толук кандуу ишке ашырууга жолтоо экендиги айдан ачык.

Тигил же бул компетенциялардын калыптандырылышын көзөмөлгө алуучу же тескеп туруучу, практика далилдегендей, студенттин өзү экен. Ошондуктан студенттин өзүн өзү баалоосу, ал ээ боло турган компетенциялардын калыптандырылышын тескеп туруусу маанилүү элемент болуп, студенттин билим алуусун көзөмөлдөп турат. Натыйжада, окуу мекемесинде компетенцияларды калыптандыруунун окутуучу жана тереңдетүүчү чөйрө пайда болот, демек, студент кесиптик билим берүүнүн негизги максаты болгон өз алдынчалуулукка, өз билимин тереңдетүүгө, чыгармачылыкка дуушар болот. Студент өз билимин өзү баалап туруусу жалпы окутуу ишинин да натыйжалуулугун арттырбай койбойт. Студент кесипке даярдоо стандарттарынын да аны окутуп жаткан окутуучунун да талаптарын, көрсөтмөлөрүн аткара алгандай болушу керек.

Соңку мезгилдерде компетенцияларды баалоо ишинде окуучунун, студенттин портфолиосунда сакталган чыгармачылык менен иштөөсүнө басым жасалып калды. Ал портфолиодо студенттин окуудагы ийгиликтерин камтыган маалыматтар топтолгон, аны студент керек жерде пайдаланып, өзүнүн жетишкендиктерин даңазалай алат, ушунун натыйжасында студент өзүнүн кесиптик алган билимин баалай алат эмеспи.

Портфолио студенттин билим, билгичтиктеринин сандык жана сапаттык көрсөткүчтөрүн сактап, анын таанып билүү ишмердүүлүгүн ар кандай каражаттар менен өлчөөнүн жол-жоболорун да сунуш кылат. Мында баалоо гана эске алынбай студенттин өзүн-өзү баалоосу, бирин экинчиси баалоосу эске алынат, демек, өзүн-өзү анализдөө, өзүн-өзү көзөмөлдөө иши күчөйт.

Портфолионун калыптандырылышы окутуучу менен студенттин ортосундагы тыгыз байланышты арттырат, мунун максаты жыйынтыктарды баалоо.

Портфолио үзгүлтүксүз билим берүү процессинде да баалоонун формасы катары кабыл алынып, баалоонун салттуу ыкмаларынан ийкемдүү системасына өтүүгө өбөлгө түзөт. Баалоонун мындай системасы келечекте кесиптик жана кызматтык баалоо критерийлерин

иштеп чыгууга жарап берет, натыйжада, студенттин компетенцияларын тез баалоо жагы ишке ашырылат.

Портфолиону пайдалануу салттуу окутууну жаңы элементтер менен толуктоого шарт түзүп, натыйжада, окутуу ишинин өзүн жаңыча түшүнүүгө алып келет. Демек, портфолио студенттин ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын баалоонун максатка багытталган, системалуу жана үзгүлтүксүз формасы катары кесиптик билим берүүдөгү баалоо системасын жөнгө салат.

Кыргыз билим берүү академиясынын педагогикалык илимдер жана кесиптик билим берүү борбору тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй, студенттин лекцияларды угуп, окуп, тапшырмаларды аткарганга караганда интеллектуалдык татаал иштерди аткаргысы келет экен, башкача айтканда, анын окутуу процессине активдүү аралашкысы келет, мында окутуунун натыйжалуулугу артат эмеспи. Белгилүү болгондой, билимге жетишүүгө болот, эгерде аны пассивдүү өздөштүрсөң, көндүм-адаттар менен бекемдебесең, ал билимиң үстүртөн болуп калышы толук ыктымал.

Кесиптик билим берүү өлкөнүн жалпы билим берүү тутумунда орчундуу, маанилүү орун алаша үчүн биз студент ала турган билимден башка да билгичтиктердин жана мета-аңдап билүүсүн жеткиликтүү болушун камсыз кылышыбыз шарт.

Эл аралык окутуу практикасында “жумшак билгичтиктер” жана “катуу билгичтиктер” деген аталыш менен билгичтиктердин эки тобу белгиленген. “Жеңил билгичтиктердин негизин төрт “К” түзөт: ***коммуникация, коллаборация, сынчыл*** **ойлом** жана ***креативдүүлүк.*** “Катуу билгичтиктер – булар, негизинен, кесиптик, гибриддик билгичтиктер. Булар маалымат технологияларында колдонулуп, уюлдук жана маалыматтык коопсуздукту билүүнү, мобилдик тиркемелерди түзүүнү жана статистикалык анализ жүргүзүүнү талап кылат. Башкача айтканда, булар мета-көндүмдөр катары адамды анын бүтүндөй кесиптик ишмердүүлүгүндө коштоп жүрөт.

Коммуникация. Жок дегенде үч тилди өздөштүрүү мезгилдин талабы болуп калды. Болгондо да күнүмдүк баарлашуу, жазуу, окуу деңгээлинде гана эмес, мындан да терең өздөштүрүү зарылдыгы бар. Бардык нерсе тыгыз жуурулушкан ааламдашуу доорунда эне тилин же орус тилин гана билүү жетишсиз болуп калды. Интеграциялык жана ааламдашуу процесстери көп тилдүү билим берүү тутумун талап кылат. Көп тилдүүлүк кесиптик билим берүүнүн да негизги компетенциясына айланды. Англис тилин өздөштүрүү өзгөчө маанилүү. Ал эл аралык кызматташуунун, баарлашуунун куралы

катары илимдин, маданияттын жана инновациялык өнүгүүлөрдүн тили болуп калды.

Коллаборация (кызматташтык). Азыркы татаал, кыйчалыш заманда ааламды кызматташтык менен өз ара түшүнүүчүлүк гана сактап калат. Коомдун алдында турган көптөгөн маселелерди көз караштары, кесиби, тили жана карманган дини боюнча ар түрдүү элдердин кызматташтыгы азыр абадан да зарыл болуп турган чак. Кесиптик билим берүү тутумундагы кызматташтык – бул бир канча адамдын, кесип ээлеринин бул маселени чечүү ишинде биргелешип, кызматташып иштөөсү дегендик. Кызматташтыктын көндүмдөрүн калыптандыруу окутуу ишинин натыйжалуулугун арттырып, студенттин өзүн-өзү баалоосун аныктап, аларды толеранттулукка көндүрөт. Азыркы заманда кызматташтык стабилдүүлүктүн, коопсуздуктун жана өнүгүүнүн негизи.

Сынчыл ойлом. Сынчыл ойлом – бул ар кандай ойду, пикирди текшерүүнүн, өздөштүрүүнүн жана бекемдөөнүн бирден бир жолу, асыресе, таңууланган пикирге карата да өз оюн билдирүүнүн жолу. Бул жаңылуу менен алдануунун алдын алуучу жол. Кесиптик билим берүү тутумундагы сынчыл ойломдун калыптандырылышы кесиптик билим, билгичтик, көндүм-адаттар сыяктуу эле чоң мааниге ээ. Өзүн жана аны курчап турган чөйрөнү сергек аңдай алган адам кыйчалыш абалдарда негизги фигура болуп калат.

Креативдүүлүк (чыгармачыл ойлом). Азыркы замандагы кесиптик ишмердүүлүктө чыгармачылык менен ойлонуу, иш жасоо негизги жана маанилүү көндүмдөрдүн бири. Чыгармачыл ойломду ар дайым ишмердүүлүктүн көркөмдүк түрлөрү менен байланыштырып келишти. Ар бир адам төрөлгөндөн тартып эле чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрү менен төрөлөт эмеспи. Муну ачып алуу иши гана татаалдыктарды жаратышы мүмкүн. Кесиптик билим берүүнүн башкы максаттарынын бири да чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрдү ачууда турат. Чыгармачыл ойлом логикалык, катардагы ойломго караганда көбүрөөк аракетти талап кылышы мүмкүн. Логикалык же катардагы (линейное мышление) ойлом менен биз бир идеядан экинчисине мурдатан кабыл алынган эрежелер же нормалар аркылуу барышыбыз мүмкүн. Ааламды чыгармачылык менен кароо бир сызыктуу табият күтпөйт, бир караганда көзгө анча чалдыкпаган нерселерди чыгармачыл ойломдун жардамы менен байкоого болот. Азыркы заман стандарттык эмес ой жүгүрткөн чыгармачыл адамдарды талап кылат. Чыгармачыл адамдар гана коомду позитивдүү өзгөрүүлөргө алып келет. Ушундай адамдар гана жакындап келе жаткан ар кандай коркунучтарга, катаал чакырыктарга туруштук бере алышат.

Эксперттердин билдирүүсүнө караганда, азыркы замандын билим берүүсү мүнөздүн сапатынын өнүгүшү менен тыгыз байланышкан. Мунун өзү кесиптик билим берүү жаатына да тиешелүү.

Билим берүүнүн салттуу системасында адамдын мүнөзүнүн сапаты, абалы көмүскөдө калган болучу. Эксперттердин маалыматына ылайык опурталдуу азыркы заманда адамдын мүнөзү башкы мааниге ээ экен. Адамдын мүнөзүндөгү сезимталдык, көп нерсеге кызыккандык, туруктуулук, адеп-ахлактуулук, лидерлик сапаттар азыр зарыл. Мунун баары адамдын жашоосунун жакшырышына өбөлгө түзөрүндө күмөн жок. Мүнөздүн жерпайынын калыптанышы үй-бүлөдөн башталып, а негизги мүнөз мектепте калыптанат. Кесиптик билим берүү тутуму инсандык мүнөзүн калыптандырат, келечек адистин кесиптик мүнөзүн максаттуу калыптандырат. Мүнөздү тарбиялоо иши үзгүлтүксүз мүнөзгө ээ болуп, эч кандай чечимдерге баш ийбейт. Адам мүнөзүн тарбиялоонун эң эле бир негизги шарты студент келип кошулган окуу жамааты, чөйрө болуп эсептелет. Бул чөйрө студенттин мүнөзүнүн калыптанышын тескеп, анын ичине ал аралаша баштайт, өз аракеттерин ошол чөйрөнүн таасиринде жасай баштайт. Кесиптик мектептерде адамдын мына ушундай мүнөздөрүн калыптандыруу үчүн шарттар түзүлгөнү жакшы, анын андай мүнөзү кийин профессионалдык ишмердүүлүгүндө пайдасы тийгендей болсун.

Кесиптик билим берүү системасында дагы бир өзгөчө көңүл бура турган нерсе – бул болочок адистердин мета-аңдап билүү (познание) деп аталган көндүмдөрүн калыптандыруу иши. Азыркы шартта окутуунун мына ушундай мета деңгээлдерине көбүрөөк көңүл бөлүнүп, мунун алкагында окуучулар кантип жана кандай билим алып жаткандарына өздөрү көзөмөл жүргүзүшөт, окуу процессине активдүү адаптацияланышып, түпкү максаттарын туура аныктоого көнүшөт, ушунун өзү окутуу процессинде мета-познание деген көндүмдөрдү калыптандырат.

Мета-познание түшүнүгүн, адатта, окууга үйрөнүү деп да атап жүрүшөт, бул – ички процесс болуп, адам өздөштүрө турган нерсесин аңдап-билет да окууга адаптацияланат. Башка түшүнүк менен айтканда, бул – окуудагы максаттарга жетишүүнүн жолу, каражаты. Окуу процессине ичкертен байкоо жургүзүп, анын түпкү натыйжалары мага кандай ийгиликтерди алып келерин билүү студент үчун маанилүү нерсе. Мындай көндүмдөр келечек адис үчун өтө маанилүү.

Окутуунун салттуу технологиялары мына ушундай мета-познание сыяктуу көндүмдөрдүн калыптандырылышына көп маани бербегендиктен, алар көбүнчө ашыкча белгиленбей келинген. Мындай көндүмдөр окуу процессин уюштуруунун системасынын өзүндө

камтылганда болушу керек. Алар күнүмдүк сабактардын ар биринин алкагында күн сайын жүргүзүлүшү зарыл.

Мета-познание деп аталган көндүмдөр бирдиктүү билим берүү процессинин ажырагыс бөлүгү, окуу процессинин башка аспектилери сыяктуу эле жыйырма биринчи кылымдын адистерин даярдоо ишинде ири мааниге ээ. Мындай көндүмдөрдү калыптандыра албаган окуу процессинин натыйжалуулугу төмөн болот.

Башталгыч кесиптик билим берүү

Кыргызстандагы башталгыч билим берүү тутуму ар кандай багыттагы адистерди даярдоочу 98 кесиптик лицейлерди камтып, квалификациясын жогорулатуу жана жумушчу кесиптерге кайра даярдоо иштерин жүргүзөт. Курулуш, энергетика, тоо-кен өндүрүшү, текстиль жана тигүү өндүрүшү, туризм, тарнспорт, айыл чарбасы, кайра иштетүү жана тамак-аш өндүрүшү сыяктуу артыкчылыктуу тармактарга адистерди даярдайт. Бул лицейлердин комплектациячы 70 пайыздан ашыгыраак. Биздин республикада кесиптик билим берүүнүн ушул тепкичи, этабы көбүрөөк талап кылынат. Эксперттердин пикиринде, бүгүнкү күндө бул тармактагы адистер боюнча суроо-талап менен муктаждыктардын ортосунда чоң дал келбөөчүлүк орун алган, республикада адистештирилген жумушчу күчү жетишпейт. Адистерди даярдоонун бул баскычында белгилүү бир квалификацияга ээ адистерди даярдоо иши да солгундап баратканын эксперттер эскертишүүдө. Сонку он-он жыл аралыгында башталгыч кесиптик билим берүүнүн мазмуну менен структурасынын сапаты төмөндөп, эскилиги жетти, региондордун социалдык-экономикалык муктаждыктарын канааттандыра албай жатат. Учурда даярдалып жаткан адистиктер заман талабына ылайык келбей, эскирди, эмгек рыногунун талаптарына шайкеш келбейт. Квалификациянын улуттук чектери аныкталган эмес, кесиптик стандарттар али жаңыча түзүлгөн эмес. Билим берүү мекемелери менен иш берүүчү өндүрүш мекемелеринин ортосунда кызматташтык жок, башталгыч кесиптик билим берүү мекемелеринин материалдык-техникалык базасы эскирген. Ошол эле учурда соңку он жылдыктын аралыгында жумушчу адистерге болгон муктаждык күчөдү.

Мезгил өзгөрдү, эл өзгөрдү, коом да улам өзгөрүүлөргө дуушар болууда. Экономика эми башка, ал эми башталгыч билим берүү тутуму али да болсо учурдун реалдуу абалына ылайыкташып өзгөрбөй, дале адистерди даярдоонун индустриалдык парадигмаларынын алкагынан чыга албай келет. Маалымат технологияларынын жана санариптештирүүнүн жанданышы менен

айрым кесиптер жоголуп баратат. Мындай шартта башталгыч кесиптик билим берүү тутумун кайрадан карап чыгуу зарылдыгы бар. Башталгыч кесиптик билим берүүнүн архаикалык, натыйжалуулугу төмөн системасын кармоо мамлекет үчүн да кыйынга турууда. Мезгилдин соңку чакырыктарына жана республиканын ички шартына ылайыктап, башталгыч кесиптик билим берүү тутумун жөнгө салуу милдети турат.

Башталгыч кесиптик билим берүү системасы натыйжаларды баалоонун жана сертификациялоонун механизмдерин али түзө элек, а эскилери жарабай калды. Окутуучулар менен кесипке окутуунун мастерлери өздөрүнүн квалификациясын жогорулата элек, алардын эмки деңгээли талаптарга жооп бербейт. Окутуу ишин жүргүзгөн окуу мекемелери менен иш берүүчүлөрдүн ортосунда кызматташтык жок. Бүтүрүүчүлөрдүн билим сапатын аныктоо боюнча иш-чаралар аткарылбайт.

Башталгыч кесиптик билим берүүнү башкаруунун административдик-буйрукчул системасы иштеги ийкемдүүлүк менен чыгармачылыкты муунтуп салган. Натыйжалуу башкаруу болбогон соң, финансы ресурстарынын көбү окуу жайдын маетриалдык-техникалык абалын жакшыртууга жумшалып, иштин сапатын арттыруу жагы унутта калган. Муну мындан ары улантууга болбойт!

Кыргызстандын экономикасы чала адистердин туткунунда калып, техникалык артта калуу өмүрүн кечирип жаткан чагы. Соңку мезгилдердеги өзгөрүүлөр, ааламдашуу процесси менен санариптештирүү технологиялары башталгыч кесиптик билим берүү тутумун кайрадан карап чыгуу милдетин жүктөп койду.

Башталгыч кесиптик билим берүү кандай болушу керек? Биринчиден, аймактар менен өндүрүш тармактары үчүн адистерди даярдоонун артыкчылыктуу багыттарын аныктап алуу зарыл. Экинчиден, башталгыч кесиптик билим берүүнүн окуу программаларын жыйырма биринчи кылымда талап кылынган эл чарбасынын муктаждыктарына ылайыктап кайрадан түзүп чыгуу зарылдыгы турат. Бул ар бир адистиктин ааламдашуу доору менен санариптештирүү мезгилинин талаптарына жооп бере турган адистерди даярдоо дегендик. Республиканын коомдук-экномикалык санариптештирүү багытына бет алганы мунун дагы бир ирет ырастайт. Үчүнчүдөн, окутуу, адистерди даярдоо милдетин алган окуу жайлары менен андай адистерди иш менен камсыз кылган өндүрүш мекемелеринин ортосундагы кызматташтыкты күчөтүү зарылдыгы бар. Төртүнчүдөн, башталгыч кесиптик билим берүү тутуму дуалдык негизде болуп, билим алуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алган

ийкемдүү программанын негизинде иштеши керек. Бешинчиден, башталгыч кесиптик билим берүү мекемелери жалпы билим берүүчү орто мектептер менен тыгыз байланышта иш алып баруусу зарыл. Жалпы билим берүүчү орто мектептер үчүн да потенциалдык жумуш берүүчүлөр үчүн да башталгыч кесиптик билим берүү мекемелери ресурстук борбор болушу керек.

Орто кесиптик билим берүү

Орто кесиптик билим берүү Кыргызстанда 145 окуу жайында жүргүзүлөт. Башталгыч кесиптик билим берүү сыяктуу эле орто кесиптик билим берүү тармагы түп тамырынан бери кайра курууга, трансформациялоого муктаж. Кесиптик билим берүүнүн аталган деңгээли качандыр бир жылдары республиканын социалдык-экономикалык өнүгүшүнө ири салым кошкону менен, ал бүгүн билим берүүнүн индустриалдык парадигмаларынын түпкүрүндө чектелип калды. Ырас, соңку жылдары жаңы стандарттарды түзүү, ишке киргизүү боюнча айрым бир реформалар жүргүзүлүп, адистердин компетенцияларын калыптандырууга, кредит технологияларын кийирүүгө басым жасалганы менен аталган тармактын эскилиги жетти. Эми башка заманда жашап жатканыбызды эске алсак, биз муну моюнга алышыбыз керек. Орто кесиптик билим берүү мекемелеринин аталыштарын “колледж” деп өзгөртүп коюу менен маселе чечилген жок, мындагы проблемалар дале калды.

Жыйырма биринчи кылым маалымат менен санариптештирүүнүн доору, андыктан башталгыч кесиптик билим менен орто кесиптик билимдин, ошол орто кесиптик билим менен жогорку кесиптик билим берүүнүн ортосундагы кескин айырмачылыктар даана көрүнө баштады. Мындай шартта орто кесиптик билим берүү тутуму аны түбүнөн кайра куруп чыгууну талап кылат. Мындан сырткары, жыйырма биринчи кылымда зарыл болгон адистик көндүмдөр менен билим, билгичтиктер кесиптик билим берүүнүн тигиндей деңгээлдерине карабай универсалдуу мүнөзгө ээ. Булар биз жогоруда сөз кылган билим менен билгичтиктер эмес, жадесе, көндүмдөр да эмес. Орто же жогорку кесиптик билим алган адистер ааламдашуу доору менен санариптештирүү технологияларынын доорунда өз кесиби менен ийгиликтүү иштеп кеткидей компетенцияларга ээ болуулары керек.

Бүгүн жашоодо бир сөз менен түшүндүрүүгө мүмкүн болбогон жагдай түзүлүп калды, адис орто же жогорку кесиптик билим берүү мекемесин аяктап чыгары менен анын кесиби жараксыз болуп калган учурлар жок эмес. Эмнеге мындай болуп жатат? Көптөгөн кесиптер

ички маңызы боюнча өзгөрүп жатат. Соңку эле беш - он жыл аралыгында адамзаттын ишмердүүлүгүндөгү технологиялар жаңырды.

Адамдардын кесипке болгон мамилелери да өзгөрүүдө, окуу жайын аяктап адистикке ээ болгон соң, анысын алмаштыруу иши жалпынын жекелик формасына айланды, бул коомдун социалдык-экономикалык кырдаалына жараша жүрүп жатат. Ааламдашуу доору менен санариптештирүү мезгилиндеги кесиптерге ээ болуу жагы жаңы бир мазмунга ээ болуп, адамдын ээ болгон кесибине карабай кеңири компетенцияларга ээ болуусун заман талап кылып олтурат. Ар кандай кесипке зарыл болгон кандайдыр бир универсалдуу компетенциялардын зарылдыгы азыр көнүмүшкө айланышы керек, жасалма интеллекттин, маалымат технологияларынын өнүккөн мезгилинде алган билимине, ээ болгон кесибине карабай адам жалпы бир универсалдуу компетенцияларга ээ болушу зарыл.

Кесиптик билим берүүнүн ар бир баскычында, муну менен катар орто кесиптик билим берүүдө да алган кесиби адамды канааттандыра алгыдай болсун, ошол кесиби менен иштегенге шыкак болуп, ошонусу менен ийгиликтерди жаратсын.

Кесиптик билим берүүнүн максаты да адамды келечектеги кесиптик ишмердүүлүккө даярдоо болсо, ал эми анын мазмунун адамдын (кесип ээсинин) универсалдуу көндүмдөр менен компетенцияларга ээ болуусу түзүшү абзел.

Орто кесиптик билим берүү структурасы боюнча да мазмуну боюнча да өзгөрүшү керек. Ал кайсы багытка бет алып өзгөргөнү туура?

1.Стандарттар менен окуу программалары ийкемдүү келип, жыйырма биринчи кылымдын талаптарына ылайыкташкан көндүмдөр менен компетенцияларды калыптандырууга багытталышы зарыл. Баарынан мурда “soft skills” деп аталган жумшак көндүмөрдүн калыптандырылышы. Мындай көндүмдөрдү кесипке ээ болгонго чейинки этап деп эсептеп, адамдардын ортосундагы байланышты түзө ала турган, адамдын башкалар менен кызматташып иштей ала турган көндүмдөрдү калыптандыруучу жалпы билимдер деп түшүнүүгө болот. Мындай көндүмдөрдүн ички тутумуна коммуникация, коллаборация (кызматташуу), сынчыл ойлом жана креативдүүлүк кирет. Бир сөз менен айтканда, адам белгилүү бир кесипке ээ болгонго чейин мына ушул көндүмдөргө ээ болсо, анын кийин кесиби менен иштеген учурунда эл менен натыйжалуу иштеше алат.

2.”Hard skills” деген аталыш менен белгилүү болгон катуу көндүмдөрдүн калыптандырылышы гибриддик, аралашма

компетенциялар болуп, тигил же бул тармакка тиешелүү болгон кесиптер. Алар иш процессинин жүрүшүн камсыз кылып, тигил же бул кесиптерге керек болгон кесиптик продуктуларды даярдап берүү милдетин аткарат. Бул экөөнүн биргелешип иштеши эмгек ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун арттырат.

3.Орто кесиптик билим берүү мазмуну боюнча гана ийкемдүү болбостон, республиканын региондорунун муктаждыктарын эске алган түзүлүшү боюнча да ийкемдүү болушу керек. Региондордогу жаштардын кызыкчылыктарына ылайыкталган окуу программалары, алардын кесипке ээ болушу, кийин жогорку окуу жайларында улантуу мүмкүнчүлүктөрүн түзүп бергендей болсун. Америка Кошмо Штаттарынын жергиликтүү колледждери сыяктуу бизде да адамдын башка бир окуу жайларында ээ болгон билимдери эсепке алган программаларды киргизүү зарылдыгы бар. Ошол жергиликтүү колледждердин максаттары ар кандай болушу мүмкүн, техникалык-кесиптик билимден тартып, бакалавр даражасына ээ болууга карата окуусун улантууга жараган окуу программалары менен окутуу ишин жүргүзүү зарылдыгы.

Жогорку, ЖОЖдон кийинки жана кошумча кесиптик билим берүү

Жогорку кесиптик билим берүү тутуму да бүгүн түбүнөн жаңылоону талап кылат. Биздин бүгүнкү жогорку кесиптик билим берүүбүз кечээги күндүн абалында. Дүйнөдө баары бири экинчиси менен тыгыз байланышта болгон мезгилде жашап жатабыз. Билимдин, инновациянын мезгили келди. Санариптик технологиялар биринчи планга чыгып, жасалма интеллекттин доору башталды. Мезгил көрсөтүп тургандай, айрым кесиптер бүгүн жоголуунун астында турат, көбү жоголуп да кетти. Эксперттердин айтымында, 2040-жылга карата азыркы кесиптердин 50 пайызы жоголот. Муну менен параллель эле салтка айланган кесиптер менен адистиктер жаңы мазмун менен байып олтурат. Мындай шартта бүгүнкү жогорку кесиптик билим берүү тармагында колдонулуп жаткан технологиялар жарабай калат. Соңку мезгилдерде эскилиги жеткен жогорку кесиптик билим берүү ишинин салттуу технологияларына жаңы бир нерселерди кыстарып алуу өнөкөтү күчөдү. Эскилиги жеткен окутуу технологияларын канчалык жаңы нерселер менен күчөтпөгүн, ал баары бир эски бойдон калат. Ырас, ошол окутуу системасы өз мезгилинде өзүнүн тарыхый миссиясын жакшы эле аткарды, өлкөнүн социалдык-экономикалык абалын жакшыртуу ишинде, эл чарбасынын, маданияттын жана илимдин ири жетишкендиктерин жасады. Биз эми жогорку кесиптик билим берүү ишинде салтка айланган

технологиялардын жарабай калганын моюнга алышыбыз керек. Эми бизге жогорку кесиптик билим берүүнүн жаңыча түптөлгөн архитектурасы керек.

Бүгүн Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүү ишин 64 окуу жайы жүргүзүп, алар бакалавриат, магистратура, аспирантура жана докторантура программаларын ишке ашырып жатышат. Биздин өлкө үчүн ушунча көп окуу жайынын канчалык кереги бар эле, айрыкча, алардын жарымынан көбү мамлекеттик эмес окуу жайлары. Ушунча жогорку окуу жайын кармоо (каражат) өлкө үчүн жоопкерчиликсиз эле иш дегендик. Эгерде айрым бир окуу жайлардагы керексиз кесиптердин, керексиз адистиктердин мамлекеттик каражат менен даярдалып жаткандыгын эске алсак, налог төлөөчүлөрдүн каражаты кайда максатсыз сарпталып жатканына күбө болосуң. Ырас, мамлекеттин эсебинен көбүнчө педагогикалык багыттагы адистиктер даярдалат, бирок бюджеттин эсебинен окуп, билим алган студент окуу жайын аяктаган соң, өз кесиби менен иштебей жатпайбы, мына мамлекеттин чыгымы кантип максатсыз сарпталууда. Эмне кылуу керек? Жогорку кесиптик билим берүү тутумун толугу менен кайра куруп чыгуу зарыл.

1. Ийкемдүү окуу программалары жана стандарттар. Программалар жыйырма биринчи кылым талап кылган көндүмдөрдү калыптандырууга багыт алып, адистерди азыркы замандын формациясында даярдоо ишине буруу зарылдыгы келип чыкты. Жогорку окуу жайында даярдалып жаткан ар бир адистик үчүн “мета-познание” деп аталган көндүмдөр менен мүнөз калыптандырылышы керек.

2. Окуу процессин уюштуруунун дуалдык системасы. Жогоруда айтылгандай, окуу процессин уюштуруунун дуалдык системасы кызматташтыкты, өнөктөштүктү, окуу жайы менен иш берүүчү өндүрүш мекемесинин биргелешкен иш-аракетин түшүндүрөт. Мунун өзү ошол жогорку окуу жайда заманбап материалдык-техникалык базанын – технопарк, лаборатория, мультимедиалык класстар сыяктуу каражаттар чыныгы кесипкөйлөрдү даярдоо ишине багытталышы керек. Жогорку окуу жайдын техникалык базасы анын өнөктөштөрүнүн базасынан төмөн болбошу зарыл.

3. Толугу менен кредит системасына өткөрүү, мында окуу процесси толугу менен модулдук система менен жүргүзүлөт. Мунун өзү кыргыз окуу жайларынын программаларынын чет элдик, башка өлкөлөрдүн программалары менен интеграцияланышына жол ачат. Ошону менен бирге бизде берилген дипломдорду башка жактарда таануу процедурасы чечилет.

4. Окутуу иши индивидуалдуу мүнөздө болушу керек. Окуу процессин уюштуруу иши индивидуалдык билим берүү траекториялары менен студенттердин жеке мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык жүргүзүлүшү керек. Ар студент өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүнө жана жөндөмдүүлүктөрүнө жараша кесипке ээ болушу зарыл. Адам качан гана өзүнүн келечектеги кесибине ылайык көндүмдөр менен компетенцияларды аң сезимдүүлүк менен калыптандыра алганда гана биз жогорку даярдыктагы адистерге ээ боло алабыз.

5. Бакалавр – бул базалык жогорку билим экендигин биз билишибиз керек, мында базалык универсалдуу билимдер, көндүмдөр менен компетенциялар калыптандырылат да, ар кандай кесиптердин өздөштүрүлүшүнө бекем пайдубал болуп берет. Ошол билим менен билгичтиктердин, көндүмдөр менен компетенциялардын негизинде адам кийин өз кесибин оңой алмаштырууга мүмкүнчүлүк алсын. Бакалаврдын базасында студентке мета-познание, мүнөздүн зарыл белгилери: максатка умтулуу, активдүүлүк, туруктуулук калыптандырылат. Бакалаврдын деңгээлинде жалпы билим, билгичтиктер, компетенциялар кийин магистратурада ала турган билимге өбөлгөлөр түзүлөт. Ошондуктан магистрдик программалар көп болушу ыктымал. Мында адам өз кесибинин чыныгы мастери, устаты болуу менен кесиптик ишмердүүлүктүн белгилүү бир тармагын ээлеп калат.

ЖОЖдон кийинки кесиптик билим берүү

Жогорку окуу жайынан кийинки билим үзгүлтүксүз билим берүүнүн жогорку деңгээли болуп, өз ичине магистратура менен докторантураны (PhD) камтыйт. Бул деңгээлдин негизги милдети илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо. Ушул деңгээлдеги иш азыр кандай абалда? 2003-жылы кабыл алынган “Билим берүү жөнүндөгү Мыйзамга ылайык магистратура билим алуунун денгээли катары эмес, экинчи билим катары көрсөтүлгөн, муну толук жогорку билим катары кабыл алуу деп түшүндүрөт.

Дүйнөлүк практикада магистартура билимдин деңгээли катары каралып, мында тереңдетилген, тар адистиктеги кесиптик көндүмдөр, компетенциялар калыптандырылат, муну аяктагандар өз ишинин мастери, устаты, же болбосо илимий изилдөөчү денгээлинде болот. Ошондуктан магистратурага негизинен, илимий жана илимий-педагогикалык ишмердүүлүккө жөндөмдүү адамдар гана барышат. Магистратурада адистерди эки багытта: профилдик тереңдетилген жана илимий-изилдөөчүлүк багыттарда даярдоого болот.

Кыргызстанда магистрлерди даярдоо иши абдан эле канааттандырарлык абалда эмес. Магистрдик программалар менен адис даярдоочу көпчүлүк окуу жайлардын базалары талапка жооп бербейт. Ал эми андагы кафедралар магистрдик даярдыктын миссиясын толук түшүнө элек. Ошентип, өздөрү толук түшүнө бербеген магистрдик программа менен эптеп окутуп келишет, мындай кемчилдиктер сабак өтүүдө да аларды жүргүзүүдөгү көңүл кош мамиледен да көрүнүп турат. Магистрлер менен сабактарды окуу жайды жаңы эле аяктаган жаш адис деле жүргүзө берет, анын тажрыйбасы жетишсиз экени эч кимди ойго салбайт. Окуу процессин уюштуруу жагы бакалаврга даярдоо сыяктуу лекция, лабораториялык-практикалык сабактар түрүндө уюштурулат. Корголуп жаткан магистрлик диссертациялардын деңгээли абдан эле төмөн, алар конкреттүү илимий натыйжаларга багытталган эмес. Магистрдик изилдөөлөрдүн темалары конкреттүү эмес, жалпы, бул айрыкча, педагогикалык багыттарга тиешелүү, алардын кафедранын тематикалары менен байланышы жок. Көпчүлүк кафедраларда магистрдик изилдөө жүргүзүүгө темалар алдын ала иштелип чыккан эмес. Магистранттардын өздөрүнүн да аларды окутуп жаткан окутуучулардын да буга мамилелери жүр-нарыга салгандай жеңил-желпи. Магистрлик изилдөөлөргө илимий жетекчилик кылган адистин өзүнүн деңгээли буга жооп бербейт. Көпчүлүк магистрлер өздөрү да мындай илимий иштерди жүргүзүүгө даяр эмес.

Магистрдик деңгээл – бул кесиптик билим берүүдөгү академиялык эң эле жогорку деңгээл экендигин биз качан түшүнөбүз? Бул мастердин деңгээли. Эмне кылуу керек?

Коомдук өнүгүү менен билим берүүнүн учурдагы тенденцияларына ылайык мамлекеттик деңгээлде магистратура жөнүндөгү жобону иштеп чыгуу зарылдыгы бар. Мында кесиптик билим берүүнүн бул деңгээлине ылайык илимийлүүлүк, инновациялык, профессионалдуулук, өз деңгээлинде мастерди даярдоо, демилгелүүлүк жана чыгармачылык сыяктуу аспектилерге көбүрөөк басым жасоо зарылдыгы бар.

Илимийлүүлүк, баарынан мурда программада каралган окуу предметтердин алкагында жетишилет. Окуу предметтери жалпыга бирдей болуп, жыйынтыгында белгилүү бир кесипке ээ болуу үчүн теориялык билимдердин комплексин камтышы керек. Ал сабактар билим гана бербестен, илимдин соңку жетишкендиктерин камтыган теориялык кенен маалыматтар болушу зарыл.

Магистратуранын окуу предметтеринин мазмуну аларга кесиптик компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу максатын көздөшү керек.

Советтер союзунан бери келе жаткан билим берүү тутумундагы оорунун бири окуу предметин өздөштүрүү менен гана чектелип, адамдын активдүү ишке болгон каалоосун ойготкон көндүмдөрдү калыптандырган эмес. Эми окутуунун маңызы предметти гана өздөштүрүү болбостон, адамдын коомго, коомдук турмушка активдүү аралашуусун, турмуштан өз ордун табуусун, айлана чөйрө үчүн өзүнүн пайдалуулугун камсыз кылган компетенттерди калыптандыруу.

Инновациялуулук, бул эмнени берет? Жыйырма биринчи кылым инновациялардын жана билимдин кылымы. Коомдун инновациялык өнүгүүсү азыркы коомдун ажырагыс бөлүгү болуп калды. Инновациялардын доорунда төрөлгөн адам туулгандан баштап эле инновациялык “малекулалар” менен дем алып, суудагы балык сымал ошону менен жашайт. Магистрлерди даярдоо процессинде инновациялык ой жүгүртүүнү калыптандыруу кесиптик билим берүүдөгү башкы маселе. Ал эми инновациялык мүнөздү калыптандыруу маселеси айрыкча бүгүн актуалдуу маселе катары магистрдин кесипкөй катары калыптанышынын негизи болмокчу.

Профессионалдуулук (кесипкөйлүк) же мыкты жеткире даярдалган кесипкөйлүк адамдын өз кесибине толук концентрацияланган абалда болушу, анын кесиптик өнөрүн терең өздөштүргөндө гана жетишиле турган нерсе. Булар окуу жайында кесипкөйдү калыптандырган чөйрө түзүлгөндө гана жетишилет. Бирок, тилекке каршы, учурдагы кесиптик билим берүү тутумунде андай чөйрө калыптана элек, окуп жаткан адис жогорку профессионалдык денгээлге жетиш үчүн мотивацияланган абалга келе элек. Кесиптик мектептерди бүтүргөндөрдүн көпчүлүгүнө мүнөздүү көрүнүш - аткарып жаткан ишине кайдыгер карап, бардык күчүн ага жумшабай, эптеп иш жүргүзгөндүгү. Биздин экономика мына ушундан жабыр тартып жатат.

Демилгелүүлүк – билим берүүнүн советтик системасында эч качан колдоо тапкан эмес. Ошондуктан коомдо “демилгелүүлүк жазаланып” келинген. Бизди коомдун бурамачалары катары тарбиялап, жеке демилге кабыл алынган эрежелерге каршы турган коркунуч катары кабыл алынган. Бизди “аз ойлонуп, көп иштөөгө” үйрөткөн. Биз үчүн баары башкалар тарабынан чечилип турган. Биздин милдетибиз белгилүү бир нормалардын, эрежелердин чегинде жашап туруу болгон. Окуу процессинин бардык этаптарында императивдүү мүнөздө жүргөн. Биздин кан-жаныбызда биз үчүн баарын чечет, баарын аткарат деген даярга тап психология жашап келет. Эми мындайлардын баарынан кутулушубуз керек. Демилге жана демилгелүүлүк окутуунун бардык деңгээлдеринде колдоо табышы керек, айрыкча, кесиптик билим берүү ишинде мунун мааниси

чоң. Кыргызстанды демилгелүү, профессионалдык жетекчилер гана экономикалык жактан өнүккөн, гүлдөгөн өлкө кыла алышат.

Чыгармачылык же чыгармачыл ой жүгүртүүнүн өнүгүшү бир калыпта өнүккөн линейлүү ой жүгүртүүгө караганда кыйла көп түйшүктү талап кылаары белгилүү. Эски ой жүгүртүү менен биздин аракеттерибиз мурдатан кабыл алынган нормалар, эрежелердин алкагынан чыккан эмес. Чыгармачыл ой жүгүртүү ар бир нерсеге башкача мамиле жасоо дегендик, андан жаңы нерсени көрүү үчүн жаңы байланыштарын издөө зарылдыгын жаратуу дегендик. Окуу китептери гана эмес, биздин жалпы билим берүү системабыз, андагы окуу-тарбия процесси бир жактуу ой жүгүртүүнүн эрежелери менен жүргүзүлөт. Ал эми дүйнө андай эмес экен, анын көп кырлары менен сырлары бар экен, ага бир жактуу мамиле эмес, ар тарабынан караган аналитикалык мамиле керек экен. Кесиптик билим берүү тутумундагы чыгармачыл ой жүгүртүүнү өнүктүрүү иши жогорку сапаттагы адистерди даярдоонун негизги базалык принциби болушу керек.

Айтылгандарды жыйынтыктап жатып, мындай тыянактарга келүүгө болот – магистратура бул кыйла адистештирилген, тар тармактуу көндүмдөр менен компетенцияларды калыптандыруучу билим денгээли, мында кесиптик ишмердүүлүктүн жогорку деңгээлин камсыз кылуу үчүн илимий-изилдөөчүлүк жана адистик ишмердүүлүктү жүргүзө ала турган адистердин даярдоо иши жүргүзүлөт.

Доктор PhD

PhD докторлорун даярдоо иши Кыргызстанда 2012-жылдан бери пилоттук долбоор катары жети окуу жайында жүргүзүлөт. Практика көрсөткөндөй, PhD докторун даярдоо иши салтка айланган кандидат жана доктор окумуштуулук даражаларын даярдоо ишинен кыйла артта калды. Илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо иштери, эрежелерге ылайык, илимий мекемелердеги жана кесиптик жогорку окуу жайларындагы аспирантура, адъюнктура жана докторантура бөлүмдөрү аркылуу даярдалат. Ал эми PhD докторлорун даярдоо боюнча биздеги топтолгон азыраак тажрыйба көрсөткөндөй, биздеги жогорку окуу жайлары мунун философиясы менен маданиятын алигече түшүнө электей. Магистратура сыяктуу эле мында да окуу жайларындагы кафедралардын, деканаттардын мындай программалардын ишке ашырылышына үстүртөн гана мамиле жасашкандары байкалат. Доктор PhD программасын аяктагандардын көбү алиге чейин диссертацияларын коргой албай жүрүшөт. Жогорку окуу жайларында мындай диссертациялык кеңештерди түзүүнүн нормативдик базасы аныктала элек. Ушундай жана башка да

себептерден улам бизде доктор PhD программасы боюнча адистерди даярдоо иши начар абалда экендигин көрсөтөт. Эл аралык практика көрсөткөндөй, доктор PhD программасы менен илимий адистерди даярдоо иши кыйла көп каражатты талап кылат. PhD доктору – бул дааналанган продукт, буга өлкө да, андагы жогорку окуу жайлары да олуттуу мамиле жасаганы туура. Бул программа менен дасыккан адистер гана даярдалышы керек. Мезгили келсе, биз кесиптик билим берүүнүн үч деңгээлдүү системасына өтүүбүз керек. Илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун салтка айланган системасы өзүнүн тарыхый миссиясын толук өтөп, коомдун экономикасы, илими менен маданиятынын өнүгүшү үчүн чоң роль ойноду. Диссертацияларды коргоо бүгүн салтка айланган ритуалдык процесске айланды, мында Жогорку аттестациялык комиссиянын жоболорунун, нормаларынын талаптарын аткаруу абалынан гана көтөрүлбөй койду. Ошондуктанбы, бизде жыл сайын үч жүздөн ашуун кандидат, элүүгө жакын доктор даярдалат, а илим дале баягыдай аянычтуу абалда. Диссертацияларды коргоонун процедураларын түп тамырынан бери карап чыгып, өзгөртүү мезгили келди, айрыкча, илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун процедураларын карап чыгуу зарылдыгы чыгып турат. Антпесек, биз кесиптик билим берүүнүн бул деңгээлине болгон коомдук ишенимден айрылып калабыз. Билим берүүнүн бул денгээли элитардык болуп, коомдон өз ордун табуусу керек.

Добаев К. Д., п.и.д., профессор КББАнын

педагогика илими жана кесиптик билим берүү борборунун директору

kdobaev@yandex.ru

КОНЦЕПЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Мир продолжает кардинально меняться, в то время как система профессионального образования Кыргызстана стоит на месте, точнее сказать, далеко отстала от тех перемен, которые происходят в мире и обществе. Традиционные подходы в обучении и подготовке специалистов, используемые в системе профессионального образования, уже не работают. Сама система профессионального образования требует коренной перестройки и трансформации.

Сейчас выпускники учебных заведений, особенно системы высшего образования, в редких случаях подготовлены таким образом, чтобы они могли преуспеть в мире сегодняшнем, не говоря уже о мире грядущем. Студенты по-прежнему продолжают обучаться по одним и тем же утвержденным когда то программам, никак не готовя себя к вызовам нового времени, порожденным процессами глобализации.

В эпоху глобализации Кыргызстан не может стоять в стороне, ибо глобализация и связанные с ней процессы уже затронули всех и каждого, оказывая большое влияние на социальное устройство человеческого общества, подрывая позиции государств в незыблемости внутреннего устройства, размывая традиционные представления о мире. И все это происходит на фоне возрастания коммуникационной мобильности, массовой международной миграции, движения капитала, рисков, товаров и услуг. И даже некогда инертная/немобильная часть населения повсеместно используют технологические новинки, различные гаджеты, средства массовой коммуникации, рекламу и т.д., иными словами - глобализируется в своем внутреннем пространстве.

Как говорят эксперты, сейчас мир представляет собой глобальную финансовую и экономическую экосистему. Части этой системы в высшей степени взаимосвязаны, а это значит, что кризис/коллапс/развал/разрушение в одном месте мира повлечет за собой непредсказуемые экономические последствия повсюду. Растущее неравенство между миром богатых и бедных постепенно ведет к усиливающемуся социальному напряжению, конфликтам, экстремизму и к менее безопасной для жизни людей среды проживания и деятельности.

Система профессионального образования Кыргызстана, как один из факторов прогресса, стабильности и устойчивого развития страны, не должна оставаться в стороне от тех проблем, которые нужно решать. Кроме того, Кыргызстан не может игнорировать те проблемы, которые угрожают устойчивости развития мировой цивилизации и от

которых напрямую зависит наше с вами благополучие.

Какие же это проблемы и вызовы?

Во-первых, проблемы экологии. Наша деятельность уже вызвала изменения в окружающей среде, которые могут привести к нашему вымиранию. Наша цивилизация зависит от того, сможем ли мы обратить наши профессиональные знания в действия и конкретные дела или нет. И здесь при условии адекватной реконструкции профессионального образования в соответствии с меняющимся условиями можно обладать мощным инструментом, обеспечивающим выживание человечества, ибо современная система профессионального образования, к сожалению, не формирует тех компетенций, которые нужны для решения этих проблем. Кроме того изменение климата и связанные с ним техногенные катастрофы, случающиеся все чаще и чаще, требует от человека нестандартного подхода в решении проблем. Может ли современная система профессионального образования, где в основном формируют линейное мышление, выстоять и адекватно действовать в этих условиях? Однозначно, нет.

Во-вторых, экспоненциальный рост населения земли. За последний век население земли увеличилось в семь раз. Поскольку все мы существуем в данном глобальном взаимосвязанном и взаимозависимом мире, этот демографический взрыв приведет к серьезным последствиям, связанным с нехваткой биоресурсов для нормальной жизнедеятельности людей и их физического выживания. Загрязнение и истощение земли, катастрофическое уменьшение пригодных для сельского хозяйства земельных угодий обостряет и без того сложную ситуацию. Специалисты, подготовленные по традиционным «лекалам» системы профессионального образования, уже не в состоянии решить стоящие перед человечеством проблемы.

В-третьих, цифровая диктатура. Сегодня искусственный интеллект начинает превосходить людей, компьютеры становятся быстрее и умнее. Исследования в области биотехнологий и информационных технологий позволяют все глубже и глубже проникать в биохимические процессы, включая распознавание человеческих эмоций, желаний и поступков, анализируют поведение человека и предсказывают его решения, заменяя водителей, банкиров, юристов, врачей. Технологическая революция со временем может вытеснить с рынка труда миллиарды работников и образовать многочисленный класс ненужных работников (лишних людей), что приведет к социальным и политическим потрясениям.

Со временем компьютеры научатся понимать нас, принимать за нас решения, они смогут расшифровывать глубинные механизмы работы тела и мозга и таким образом получить власть над жизнью.

Мы на пороге цифровой диктатуры.

Сейчас настало такое время, когда мы не знаем, что будет завтра, не то чтобы через десять, двадцать и более лет. Многие профессии исчезнут, и поэтому профессиональное образование должно быть готово начать формирование тех компетенций, которые будут актуальными в мире будущего.

На сегодняшний день профессиональное образование Кыргызстана сильно отстает от технического и технологического прогресса. Выпускники профессиональных учебных заведений не обладают достаточными знаниями и квалификацией для осуществления работы и поэтому не так продуктивны и результативны, как могли бы быть. Такое состояние очень дорого обходится государству и обществу. Мы должны изменить систему профессионального образования, в противном случае есть вероятность оказаться на обочине цивилизации.

Что делать?

Прежде всего, определить основные приоритеты современного профессионального образования, четко уяснить, какие приоритеты должны быть выбраны для подготовки специалистов. Нужно задаться вопросом: чему обучать и как должна быть организована система профессионального образования?

Так чему же мы должны учить наше подрастающее поколение, как должна быть построена система профессионального образования, какими должны быть стандарты и программы в эпоху цифровых технологий и искусственного интеллекта, где большая часть рутинной работы будет делаться компьютерными системами? Многие профессии исчезнут и появятся новые. Нужен ли будет навык запоминания большого количества информации в эпоху, когда ответ на любой вопрос можно найти в интернете?

Ясно одно – система профессионального образования должна готовить будущих работников умению адекватно реагировать на вызовы, которые существуют и будут расти подобно снежному кому. Значит, нашу образовательную систему мы должны выстроить так, чтобы выпускники могли и были способны находить правильные решения и преодолевать возникающие трудности, создавать безопасные, комфортные условия проживания. А это возможно только при сформированности у специалистов всех сфер и отраслей человеческой жизнедеятельности соответствующих навыков, компетенций, знаний, умений, мотиваций, эмоционального интеллекта. Другими словами - образование становится золотым ключом к экономическому выживанию в 21 веке.

Исследования, проведенные в Центре педагогической науки и профессионального образования КАО, ясно показали, что выпускники

лицеев, колледжей и университетов нашей республики абсолютно лишены некоторых необходимых и важных на сегодняшний день базовых компетенций и навыков. Сюда можно отнести отсутствие профессионализма и профессиональной этики,слабую вербальную и письменную коммуникацию, неумение работать в команде и сотрудничать,плохое знание и владение новыми технологиями,неспособность мыслить критически и принимать решения.

Указанные пробелы в профессиональной подготовке и базовых навыках специалистов-выпускников вузов имеют сильное негативное влияние и отрицательно сказываются на экономическом развитии Кыргызстана. Когда система образования отстает от новых технологий, а специалисты не отвечают требованиям, предъявляемым к работникам, в результате это отражается на уровне развития общества, на социальном расслоении и неравенстве доходов. Все это становится причиной потери производительности и эффективности производств, их отставания, стагнации, возникновения социальной нестабильности и напряженности в обществе. Цели индивидуума всегда должны быть тесно связаны с целями общества, и наоборот. Конкурентоспособность и процветание республики полностью зависит от наличия в стране большого количества хорошо образованных людей.

Для того чтобы образование помогало эффективно удовлетворять потребности и достигать целей отдельных людей и общества, мы должны переориентировать цели, стандарты и программу профессионального образования с учетом нового подхода к знаниям и динамических изменений, происходящих в мире. Прежде всего, мы должны пересмотреть востребованность того, чему учим, выбрать классические дисциплины, добавить актуальные современные предметы и сделать упор на более целостное обучение - не только знаниям, навыкам, компетенциям, но и личной эффективности, личностным качествам и мета-познанию (тому, что часто называют обучением умению учиться – процессам осмысления и и адаптации к процессу обучению и познания в целом).

В современном мире лучше приспосабливаются к новым обстоятельствам те, кто умеет мыслить и работать самостоятельно, креативны, коммуникабельны, а не те, кто владеет определенными узкими знаниями и навыками.

Прежде всего, современные программы и стандарты профессионального образования должны быть гибкими. Гибкость – это ключ к выживанию в быстро меняющемся мире. Если программы и стандарты не гибкие, то они быстро устаревают, ибо мир продолжает меняться, а с ними и цели образования. В зависимости от ситуации,

изменения могут происходить с разной скоростью. Одни учебные дисциплины, например, в области цифровых технологий, подвергаются изменению быстрее, чем дисциплины, которые менее подвержены временным изменениям, например, гуманитарные науки. Это не значит, что программы и стандарты должны стать заложником частых изменений, но необходимы такие механизмы, которые позволяли бы их поддерживать на уровне современных вызовов.

Гибкость учебной программы заключается в ее открытости и возможности быть в свободном доступе на экранах компьютеров и мобильных устройств для студентов, обучающихся в любой точке мира. Гибкость учебной программы – это когда ее можно подогнать к индивидуальным потребностям студентов, их интересам и личным целям развития. Это когда студент сам контролирует собственное обучение и выбирает свою парадигму продвижения, а это положительно влияет на его результаты и способствует целенаправленной деятельности, которая является важной стратегией для образования в течение всей жизни.

По мнению международных экспертов в области образования, для того чтобы молодые люди успешно продвигались по жизни в 21 веке, система профессионального образования при проектировании программ и стандартов должна учитывать следующие аспекты обучения: знания, навыки, характер и мета-познание.

Знания это то, что мы знаем и понимаем, есть знания традиционные и современные. Традиционные знания во всем мире представлены, в основном, такими дисциплинами как математика, естественные науки, родные языки, иностранные языки, общественные науки, искусство, физическая культура. В современных стандартах и программах по профессиональному образованию указанные дисциплины занимают большую часть учебного времени, тем самым оставляя мало места для современных отраслейзнаний, навыков, развития личностных качеств имета-обучения.

Что необходимо сделать? Прежде всего, мы должны для себя ясно уяснить, что основы традиционного знания закладываются в средней школе, а в системе профессионального образования основной упор делается на формирование профессиональных компетенций, которые должны постоянно дополняться новыми знаниями и навыками, которые необходимы для успешной профессиональной деятельности в 21 веке. Это не значит, что традиционные знания не будут представлены в профессиональном образовании. Они будут представлены, но в новом формате с особым уклоном на ключевые идеи, которые обучающиеся пронесут через всю свою жизнь благодаря их прямой практической пользе или обогащающему влиянию на мировоззрение. Это такие мета-идеи,

которые по своей сути являются опорными в рамках дисциплины, а иногда и за ее пределами, в сферах других дисциплин, и не ограничиваются определенной темой.

Поскольку знания выходят за рамки одной дисциплины, необходимо установление связей между различными областями знаний, указывая на междисциплинарные связи, которые являются мощным инструментом использования идей и мета-идей в профессиональной деятельности. Такая реорганизация, безусловно, потребует пересмотра приемов, методов и инструментов преподавания. Мы должны понять и при возможности провести детализированное исследование того, когда и при каких условиях любая актуальная информация, которая доступна в интернете, может стать избыточной. Если мы поставим задачу дать студенту не полный объем содержания той или иной темы или вопроса, а самую суть или ядро вопроса и просто поможем ему полноценно понять самые ключевые аспекты этой темы, тогда он намного лучше поймет, воспримет и сохранит в памяти пройденный материал. Каждый изучаемый материал должен иметь практическую ценность, это позволит в дальнейшем вне зависимости от того, в какой области они позже решат специализироваться, получать базу с идеями и мета-идеями, ключевыми для каждой дисциплины.

Современная система профессионального образования построена по дисциплинам с линейным расположением учебного материала, что не совсем эффективно для формирования тех или иных профессиональных компетенций. Одним из эффективных подходов по формированию компетенций, как показывает практика, является модульное построение учебного материала.

Модуль это – относительно самостоятельная (логически завершенная) часть образовательной программы, отвечающая за формирование определенной компетенции или группы родственных компетенций. В целом модуль – это завершенный фрагмент стандарта образования, включающий теоретическую и практическую части, при этом обязательной составляющей учебного модуля является оценивание уровня учебных достижений, что стимулирует студентов к регулярной работе. Модули могут быть разными по объему, общей трудоемкости, временной протяженности. При этом они могут быть как монодисциплинарными, так и полидисциплинарными. В состав модуля должен входить комплекс взаимосвязанных и подробно описанных результатов обучения, которые должны быть достигнуты в ходе обучения на образовательном модуле, а также набор адекватных критериев оценки.

Результаты обучения должны определяться в компетенциях.

Число кредитов, того или иного модуля может варьироваться, но составлять не более 10-12 кредитов на один модуль. С каждым входящим в образовательную программу модулем должны быть соотнесены определенные результаты (сформированные в ходе прохождения модуля знания, навыки, компетенции), к которым ведет его изучение.

Каждый модуль, как показывает практика, предполагает не менее четырех взаимосвязанных и последовательных этапов прохождения учебного материала. Первый этап предполагает формирование знания, т.е. изучение теоретического материала по созданию конкретных компетенций. Какие теоретические материалы станут основой для формирования этой компетенции? Какие разделы, темы необходимо изучить, прочитать на уровне ознакомления или вникнуть для более углубленного понимания, чтобы освоить, овладеть этими конкретными компетенциями? Теоретический материал изучается с разной степенью глубины и последовательности, нелинейно, асинхронно. Происходит отбор теоретического материала, который необходим для овладения конкретной компетенцией. При этом теоретический материал может быть рассредоточен по всему разделу, приводиться только в одном параграфе или в разных источниках.

Как известно, основным проводником теоретических знаний является лекция. По своему формату лекция становится установочно-ориентировочной, и лектор направляет и акцентирует внимание студентов на необходимые разделы, параграфы. При том, что традиционные лекции читаются с элементами поиска и исследования, линейное изложение материала уже становится нецелесообразным, так как электронные машины знают все. Если студент не научится с самого начала самостоятельно думать, ставить задачу, у него нет никаких перспектив. Только в этом случае можно подготовить специалиста высшего класса.

На втором этапе происходит проработка теоретического материала на практических и лабораторных занятиях. Основной задачей этих занятий является предоставление возможности студентам уточнять, лучше понять, выделить ключевые моменты всего комплекса теоретических знаний, создающих теоретическую базу для овладения обозначенными в модуле компетенциями. Каждое такое занятие требует тщательной подготовки, как со стороны студента, так и со стороны преподавателя. Каждый студент после самостоятельной проработки теоретического материала в письменном виде обращается к преподавателю с предложением обсудить те или иные вопросы. Преподаватель, получив от каждого студента вопросы для обсуждения, выносит материал по частям на практические

занятия. Практические занятия могут проходить в форме дебатов, круглых столов, дискуссий, конференций. Все будет зависеть от проблематики обсуждения и решаемой задачи. Основная задача второго этапа ответить на все вопросы, возникшие в ходе самостоятельной проработки теоретического материала.

Третий этап - практика. Это один из важных этапов по формированию компетенций. Компетенции формируются, в основном, на основе применения полученных знаний на практике. А это возможно при дуальном образовании.

Дуальная система профессионального обучения включает в себя два самостоятельных в организационном и правовом отношениях носителей образования, две учебно-производственные среды - предприятие и профессиональную школу, которые действуют сообща для достижения общей цели - профессиональной подготовки обучаемых. Роль государства при этом заключается в том, что частные предприятия, а также внепроизводственные субъекты образования (фонды, объединения, союзы и т.д.) проводят профессиональную подготовку по условиям, устанавливаемым государством.

Активное участие работодателей в профессиональном образовании позволит возродить институт базовых предприятий, найти пути решения проблем укрепления учебно-материальной базы, разработки образовательных стандартов на уровне передовых стран, улучшения содержания подготовки кадров, организации производственной практики учащихся в системе профессионального образования Кыргызстана.

Какие преимущества ожидаются при переходе на дуальную систему профессионального образования?

Одним из преимуществ является то, что в дуальной системе, профессиональное обучение связано с профессиональной практикой. Хотя профессионально-практические знания и навыки можно приобрести на специально созданных площадках, которые имитируют и копируют реальную практику, это не дает полного погружения в реальную действительность и становится возможным только при обучении на предприятии.

Второе преимущество дуальной системы профессионального обучения состоит в том, что молодежь рано входит в мир взрослых, тем самым повышается воспитательное значение такой организации обучения. Молодой человек, который во время профессионального обучения на предприятии находится на рабочем месте в рабочем коллективе, узнает через свой труд в серьезных производственных ситуациях многое и о себе, и о других людях, и о производственных проблемах, и о самом производстве, его организации и др.

Обучающийся на предприятии уже не просто ученик, а самостоятельный человек, действующий ответственно и творчески. Он познает в процессе обучения реальные отношения, которые ему не может предложить традиционная система обучения с полной учебной неделей.

К названным преимуществам дуальной системы профессионального обучения можно добавить и такую ее характерную особенность, вызывающую особый интерес у организаторов образования в других странах, как существенное участие экономики в расходах на профессиональную подготовку рабочих кадров. В странах, где существует только традиционная система, расходы на профессионально-практическое обучение полностью должно нести государство. Но при этом государство нередко прибегает к строгим финансовым ограничениям, особенно тогда, когда речь идет о быстром внедрении новых технологий в профессиональное обучение или о том, чтобы по всем возможным специальным направлениям проводить профессиональное обучение.

И, наконец, четвертый этап модуля – оценка. Оценка сформированности тех или иных компетенций в системе профессионального образования остается до конца не решенной проблемой. И это связано, прежде всего,с тем, что сформированные компетенции проявляются только в профессиональной деятельности. И только в профессиональной деятельности можно полноценно оценить сформированные компетенции. Это еще усугубляются и тем, что до настоящего времени в Кыргызстане отсутствуют профессиональные стандарты. Как известно, совокупность компетенций, необходимых для осуществления профессиональной деятельности, должна определяться профессиональными стандартами и потребностями рынка труда. Кроме того, профессиональные учебные заведения и работодатели не торопятся взаимодействовать, надеясь принимать на работу выпускников ссузов, вузов с уже имеющейся подготовкой, а только после доучивать их до необходимого уровня.

Главным контролером или регулятором сформированности тех или иных компетенций, как показывает практика, является сам студент. И поэтому самооценивание и отслеживание самим студентом сформированности компетенций является важным элементом, который позволит студенту самостоятельно делать корректировку своей траектории обучения. В результате, в учебном заведении образуется обучающая и развивающая среда для формирования компетенций, т. е. студент попадает в атмосферу саморазвития, самореализации, творчества, что является главным условием в профессиональном образовании. А это в свою очередь

создает условия и показывает, что учебный процесс может быть успешным и эффективным только тогда, когда студент сам отслеживает итоги своей учебно-познавательной деятельности и личной эффективности. При этом студент должен соотносить параметры и показатели личной эффективности и сформированности компетенций с требованиями стандарта и в обязательном порядке с требованиями преподавателя.

В последнее время при оценивании компетенций стали делать акцент на результатах выполнения обучающимся творческих работ, которые он представляет в портфолио. В этом портфолио накапливаются и сохраняются данные, подтверждающие наличие индивидуальных учебных достижений студента. Более того, портфолио позволяет студенту продемонстрировать все, что он знает и умеет делать, а также дает прекрасную возможность проводить самооценку собственной учебно-профессиональной деятельности.

Портфолио содержит количественные и качественные показатели оценки умений студента, измеренные при помощи разнообразных инструментов познавательной деятельности. Здесь учитывается не столько оценка, сколько самооценка и взаимооценка студентов, а также их самоанализ и самоконтроль.

При формировании портфолио обучающегося выстраивается тесная связь между преподавателем и студентом, целью которой является оценка результатов, приложенных усилий и продвижения в обучении.

Портфолио является формой оценки в процессе непрерывного образования, где происходит замена жестких форм традиционной оценки на гибкую систему оценивания. Такая система в будущем может легко интегрироваться в профессиональные и служебные системы оценки и будет способствовать быстрому формированию компетенций студентов.

В тоже время применение портфолио ведет к обновлению традиционной системы обучения и, в конечном счете, формируют новое понимание самого процесса обучения. Можно с уверенностью сказать, что портфолио как форма целенаправленной, систематической и непрерывной оценки и самооценки результатов деятельности студентов, даст новый толчок к развитию проблемы оценивания в профессиональном образовании.

Исследования Центра педагогической науки и профессионального образования КАО показывает, что вместо простого прослушивания лекции, чтения и выполнения рутинных заданий, студенты с радостью занимаются сложной интеллектуальной деятельностью, т. е. активно вовлекаются в образовательный процесс и это ведет к улучшению учебных результатов. Как известно, знанием

ДОБАВКИ

можно овладеть, создавая и пересоздавая его. Если изучать знания пассивно, не практикуя навыки, знания останутся поверхностными.

Для того чтобы профессиональное образование заняло свое достойное место в образовательной системе страны и было сильным, мы должны обратить особое внимание помимо знаний, на следующие аспекты, а именно на навыки, характер и мета-познание.

В международной учебной практике выделяют две группы навыков: «мягкие навыки» и «твердые навыки». Основу мягких навыков составляют четыре «К»: коммуникация, коллаборация, критическое мышление и креативность. Твердые навыки – это, в основном, профессиональные, гибридные навыки. Это такие навыки в сфере информационных технологий, которые предполагают знание сетевой и информационной безопасности, умение разрабатывать мобильные приложения, вести статистический анализ и интеллектуальную обработкубольших баз данных. Иными словами, это те навыки, которые должны сопровождать человека в его профессиональной деятельности, илимета-навыки, необходимые в современном мире каждому индивиду для успешной и плодотворной жизнедеятельности.

Коммуникация. Знание, как минимум, трех языков: кыргызского, русского, английского стало велением времени. Не только знание на уровне разговорной речи, но и на уровне письма, чтения, аудирования. В эпоху глобализации, когда все взаимосвязано, знание только родного или русского языка становится недостаточным. Интеграционные и глобализационные процессы требуют развития многоязычного образования. Многоязычие становится одним из основных компетенций в профессиональном образовании. Особое значение приобретает знание английского языка. Английский язык является языком международного общения, языком науки и культуры и инновационного развития.

Коллаборация (сотрудничество). В нашем сложном, нестабильном мире только сотрудничество и понимание друг друга спасет мир. Решение многих задач, стоящих перед обществом, требует сотрудничества людей разных взглядов, профессий, языка и вероисповедования. В системе профессионального образования сотрудничество – это когда несколько человек объединяются для работы над общей задачей. Формирование навыков сотрудничества в профессиональной школе приводит к улучшению учебных результатов и самооценки студентов, помогает развивать в них толерантность. В современном мире сотрудничество становится залогом стабильности, безопасности и развития.

Критическое мышление. Критическое мышление - это проверка и изучение утверждения любого рода, которое предлагается или

навязывается, это способность иметь собственное суждение. Критическое мышление - важнейшее условие человеческого благополучия. Это единственная защита от заблуждений и обмана. Формирование критического мышления в системе профессионального образования является важнейшим приоритетом наравне с профессиональными навыками. Человек, трезво оценивающий себя и окружающий мир, становится ключевой фигурой в эпоху нестабильности и неопределенности.

Креативность (творческое мышление). Творческое мышление один из главных навыков в современной профессиональной деятельности. Творческое мышление всегда связывали с художественными видами деятельности. А между тем каждый человек от рождения наделен творческим потенциалом. Основная сложность состоит в том, как этот потенциал раскрыть. Главной задачей профессионального образования должно стать создание условий для творческого развития. Творческое мышление требует больших усилий, чем логическое, линейное мышление. При линейном мышлении мы идем от одной идеи к другой через правила и нормы. Творческий взгляд на мир часто имеет нелинейную природу, что позволяет видеть между различными явлениями незаметные на первый взгляд взаимосвязи и сходства. Современный мир нуждается в творческих людях, способных мыслить нестандартно. Такие люди могут вносить позитивные изменения в развитие общества. И только такие люди смогут противостоять надвигающимся вызовам и угрозам.

Следующей особенностью современного образования, по мнению экспертов, является развитие качеств характера. Это актуально, в том числе и для сферы профессионального образования.

В традиционной системе образования вопросы, связанные с развитием качеств характера человека, никогда не ставились открыто. А между тем, именно формированию характера человека в современном мире в наше сложное время эксперты уделяют особое внимание. При этом выделяются такие черты характера, как осознанность, любознательность, смелость, жизнестойкость, нравственность, лидерство. Все эти черты характера напрямую связаны с эффективной жизнедеятельностью человека, направленной на благо мира и прогресса. Формирование фундамента характера закладываются в семье, а основные черты характера воспитываются в школе. Система профессионального образования формирует характер личности - будущего специалиста более осознанно, целенаправленно и с упором на будущую профессию. При этом воспитание характера является непрерывным процессом, не поддающимся каким-либо измерениям. Самыми главными условиями

НОВАЕВА

воспитания характера являются среда и атмосфера, созданные в учебном коллективе, куда попадает студент. Этисреда и атмосфера влияют на студента, и он начинает ассимилироваться с ними и строить свои действия по правилам этой среды. В профессиональной школе должны быть созданы соответствующие условия и среда для формирования и воспитания таких черт характера студентов, которые впоследствии понадобятся молодым специалистам в их успешной и созидательной профессиональной деятельности.

И, наконец, особое внимание в системе профессионального образования уделяется такому аспекту, как формирование у будущих специалистов навыков мета-познания. В современном мире большое внимание уделяется такому мета-уровню обучения, в рамках которого учащиеся размышляют, анализируют, как они обучаются, принимают установку на развитие, которая вдохновляет их прилагать больше усилий и тем самым учатся адаптировать собственный процесс обучения и поведения к своим поставленным целям, что является мета-познанием.

Мета-познание, которое часто называют обучением умению учиться – это внутренние процессы, то, как мы осмысляем и адаптируемся к обучению. Другими словами - это размышления о способах достижения учебных целей или рассуждения о задачах, стратегиях и результатах обучения. То, как человек отслеживает процесс своего обучения, дает ему возможность отслеживать и корректировать свою деятельность для достижения образовательных целей. И эти навыки становятся мощным инструментом профессионального становления и роста личности.

В традиционной системе образования вопросам формирования навыков мета-познания в процессе обучения и в профессиональном становлении студента не придавалось особого значения, и они специально не выделялись. А между тем процессы мета-познания формируются самой системой организации учебного процесса, учебной средой, преподавателем, который считается самым важным элементом профессионального становления будущего специалиста. Другими словами, мета-познание, может развиваться в контексте текущих учебных задач ежедневно в ходе учебного процесса и самостоятельной деятельности студентов.

Мета-познание – это неотъемлемая часть единого образовательного процесса, которая, как и все аспекты учебного процесса, занимает важное место при подготовке специалистов в 21 веке. Образование без мета-обучения обладает ограниченной эффективностью, ибо мета-познание необходимо для эффективного планирования, контроля и оценки собственных стратегий обучения. Мета-познание одна из главных составляющих, которая может стать

основой для ежедневного решения задач, как в настоящий момент, так и в будущем, а это, в свою очередь, поможет студентам достичь успехов в самостоятельном обучении на протяжении всей их жизни.

Начальное профессиональное образование

Начальное профессиональное образование Кыргызстана включает в себя 98 профессиональных лицеев по различным направлениям подготовки, повышения квалификации и переподготовки по рабочим профессиям в следующих приоритетных отраслях: строительстве, энергетике, горнодобывающей промышленности, текстильном и швейном производстве, туризме, наземном транспорте, сельском хозяйстве, перерабатывающей и пищевой промышленности. Укомплектованность этих лицеев учащимися составляет чуть более 70 процентов. Эта ступень профессионального образования является на настоящее время наиболее востребованной в республике. По оценкам экспертов, на сегодняшний день, наблюдается существенный дисбаланс между спросом и предложением, а также существует нехватка квалифицированной рабочей силы. Также эксперты отмечают, что на этом уровне не обеспечивается получение подходящей квалификации. Помимо этого за последние несколько десятков лет содержание и структура начального профессионального образования окончательно устарела, налицо несоответствие профиля обучения социально-экономическим потребностям региона. И вдобавок система абсолютно не обеспечивает доступ к специальным образовательным потребностям лиц и не предоставляет им доступ. Перечни направлений профессиональной подготовки, существующие на данный момент, давно устарели, так как они не отражают потребности рынка труда и ориентированы на учебные программы по исчезающим специальностям. Отсутствуют Национальные рамки квалификаций и профессиональные стандарты. Отсутствует сотрудничество на постоянной основе и взаимодействие между образовательными организациями этого типа с работодателями и экономической средой. Устарела материально-техническая база учебных заведений профессионального образования. А между тем в последние годы выросла потребность в рабочих специальностях, вызванная заметным оживлением социально- экономической жизни республики..

Изменилось время, изменились люди, изменилось общество. Экономика стала другой, а система начального профессионального образования все еще до сих пор никак не может выйти из индустриальной парадигмы подготовки по рабочим специальностям,

обучая на старом оборудовании и в условиях административно-командной системы управления.

На сегодняшний день появилось много новых профессий, кроме того содержательное наполнение традиционных профессий изменилось с учетом современных реалий. С появлением информационных технологий и цифровизации некоторые профессии перестали существовать. В таких условиях пересмотр основных составляющих начального профессионального образования становится настоящим вызовом времени. Архаичная и неэффективная система подготовки в системе начального профессионального образования очень дорого обходится государству. Нам давно необходимо перестроить систему начального профессионального образования с учетом глобальных вызовов и приоритетных направлений развития республики.

До сих пор система начального профессионального образования не имеет объективных механизмов оценивания и сертификации результатов обучения, а существующая система оценивания и сертификации давно устарела. Педагогические кадры и мастера профессионального обучения не повышают должным образом квалификацию и на сегодняшний день не обладают нужным уровнем. Между поставщиками и потребителями услуг профессионального образования фактически отсутствует механизмы взаимодействия, отсутствует система мер по повышению ответственности за качество предлагаемого образования.

Громоздкая и неэффективная система управления, а также командно-административная система управления тормозят развитие гибкости и творчества в организациях профессионального образования. И поэтому основная часть финансовых ресурсов идет на социальную помощь и поддержание инфраструктуры системы, что приводит к остаточному финансированию как непосредственно образовательного процесса, так и ее материально-технического обеспечения.

Так дальше не может продолжаться! Экономика Кыргызстана стала заложницей непрофессионализма и приводит к технологическому отставанию. Изменения, которые происходят в последнее время, а также глобализация и цифровизация общественной жизни ставят на повестку дня вопросы коренного изменения и пересмотра основных составляющих начального профессионального образования.

Каким должно быть начальное профессиональное образование? Во-первых, необходимо определить приоритетные направления подготовки по отраслям и регионам. Во-вторых, необходимо пересмотреть структурную и содержательную составляющие

программ подготовки и переподготовки и повышения квалификации по востребованным народным хозяйством специальностям с уклоном на формирование профессиональных навыков 21 века. Это те навыки, которые необходимы для каждой специальности в эпоху глобализации и цифровых технологий. Тем более, Кыргызстан взял курс на цифровизацию общественной и экономической жизни республики. В-третьих, установить тесные связи с потенциальными потребителями образовательных услуг, т.е. теми организациями начального профессионального образования, которые должны стать ресурсными центрами для тех, кто будет нуждаться в квалифицированных специалистах. В-четвертых, система начального профессионального образования должна быть дуальной, с гибкой программой, учитывающей индивидуальные особенности обучающихся. В-пятых, должно быть установлено тесное взаимодействие с общеобразовательными школами. Для общеобразовательных школ, так же, как и для потенциальных работодателей, организации начального профессионального образования должны стать ресурсными центрами по профильной организации и ориентации учебного процесса в основном на старших ступенях общеобразовательной школы.

Среднее профессиональное образование

Подготовка кадров в системе среднего профессионального образования Кыргызстана ведется в 145 учебных заведениях. Как и начальное профессиональное образование, среднее профессиональное образование требует коренной перестройки и трансформации. Данный уровень профессионального образования, когда-то сыгравший огромную роль в социально-экономическом становлении республики, на сегодняшний день стал местом консервации индустриальной парадигмы образования. Хотя в последнее время и проводятся реформы, связанные с переходом на новые стандарты и с упором на формирование компетенций, с внедрением кредитной технологии этот уровень профессионального образования объективно изжил себя. Мы это должны признать, так как наступило другое время. От смены вывески ничего не изменится - назвав данный уровень образования «колледжем», проблемы никуда не ушли и по-прежнему существуют.

21 век это век тотальной информатизации и цифровизации, и границы между начальным профессиональным и средним профессиональным образованием, а также между средним и высшим профессиональным образованием начинают фактически нивелироваться. В этих условиях система среднего профессионального образования требует скорейшего коренного

обновления. Кроме того, навыки, которые необходимы в 21 веке, независимо от уровня профессионального образования являются универсальными для любой профессии, предполагающей предоставление дипломов среднего или высшего образования. Это те навыки, о которых мы говорили выше. Специалисты, окончившую среднюю или высшую профессиональную школу, должны обладать теми навыками и компетенциями, которые необходимы для успешной работы в эпоху глобализации и цифровых технологий.

На сегодняшний день сложилась парадоксальная ситуация, когда полученное профессиональное образование часто оказывается ненужным, остается невостребованным сразу же за дверями ссуза или вуза. Почему так происходит? Содержательно многие профессии изменились. Мы подошли к такой черте, когда за 5 – 10 лет технологии практически любой сферы человеческой деятельности существенно обновились.

Отношение человека к профессии меняется, трансформируется, так как смена профессии сразу же после окончания ссуза или вуза не более чем частная форма общего явления, обусловленная социально-экономическими изменениями общества. Настало время, когда получение профессионального образования в современном мире, в связи с глобализацией и цифровизацией, переходит на новую плоскость, а именно на формирование тех компетенций, которые необходимы работнику независимо от полученной профессии и уровня образования. Мы говорим о формировании неких универсальных навыков или компетенций во всех профессиях, независимо от уровня образования, т. е. нечто общее, что будет необходимо всем и всегда в эпоху возрастания роли искусственного интеллекта и информационных технологий.

На каждом уровне профессионального образования и в том числе и на среднем профессиональном уровне нужно дать тот уровень необходимых компетенций, который будет гарантировать в жизни человека чувства удовлетворенности, придаст уверенность и обеспечит успех в профессиональной деятельности.

Отсюда целью профессионального образования является подготовка человека к будущей профессиональной деятельности, а содержанием профессионального образования станет освоение универсальных навыков и компетенций для современной профессиональной деятельности.

Среднее профессиональное образование структурно и содержательно должно измениться. В каком направлении оно должно измениться?

Программы и стандарты должны быть гибкими и

ориентированными на формирование навыков и компетенций, которые будут необходимы в 21 веке. Это, прежде всего, формирование мягких навыков («softskills»). В целом мягкие навыки можно определить в качестве надпрофессиональных навыков и межличностного общения, так как они обеспечивают успешную совместную работу с другими людьми. Надпрофессиональными они являются еще и потому, что не относятся ни к какой конкретной профессии, но в тоже время могут наладить работу в любой сфере деятельности. Основу мягких навыков, как мы выше говорили, составляют 4 «К» (коммуникация, коллаборация, критическое мышление, креативность). В современном мире существует множество различных перечней мягких навыков, составленных различными экспертными группами, но все они едины в одном – в современном мире мягкие навыки способствуют выстраиванию эффективных отношений в общественной и производственной деятельности.

Формирование твердых навыков («hardskills»), представляющих собой конкретные, гибридные профессиональные компетенции, которые, как правило, относятся к определенной области. Твердые навыки обеспечивают выполнение рабочего процесса, помогая создавать конкретные продукты, в той или иной области профессиональной деятельности. Сочетание мягких и твердых навыков обеспечивает в результате успешную профессиональную деятельность.

Среднее профессиональное образование должно стать более гибким не только содержательно, но и структурно и формально с учетом реалий и потребностей регионов и в целом республики. Необходимо переориентировать программы с целью максимального учета интересов региональной молодежи в получении профессионального образования или дальнейшего обучения в системе высшего профессионального образования. Наподобие местных колледжей в США, которые имеют прекрасные программы, засчитывают курсы, пройденные в других учебных заведениях, взымают разумную плату за обучение и создают условия, способствующие плодотворной учебе. Цели местных колледжей разные – от технического и профессионально-технического образования до образовательных программ, позволяющих продолжить учебу и получить степень бакалавра.

Высшее, послевузовское и дополнительное профессиональное образование

Система высшего профессионального образования требует коренной перестройки. То, что мы имеем сегодня в системе высшего

образования – это уже вчерашний день. Время изменилось, мы живем в новой эре, где все взаимосвязано и взаимообусловлено. Наступила эпоха знаний, или как еще говорят - эпоха инноваций. Со всех сторон наступают цифровые технологии, мы на пороге нового века- века искусственного интеллекта. Как показывает время, многие ныне существующие профессии постепенно начнут исчезать. По прогнозам экспертов к 2040 году 50% ныне существующих профессий уже перестанут существовать. Параллельно с этим традиционные профессии и специальности наполнятся новым содержанием. И в этих условиях существующие на данный момент времени традиционные подходы и технологии обучения в высшем профессиональном образовании становятся безнадежно устаревшими. В последние годы были попытки «втиснуть» какие-то новые детали в устаревший каркас традиционного профессионального образования. А между тем как бы мы не старались подпереть старый каркас новыми инновационными подпорками, он не станет новым. Мы признаем, что именно эта традиционная система подготовки кадров достойно выполнила свою историческую миссию в определенный период нашей истории, сыграв огромную роль в становлении и развитии народного хозяйства, культуры и науки страны. Но мы должны честно признать, что мы давно живем в другое время, и поэтому традиционные подходы подготовки в профессиональном образовании уже не работают. Нужна новая архитектура высшего профессионального образования.

На сегодняшний день в системе высшего профессионального образования Кыргызстана функционируют 64 учебных заведений, которые реализуют программы бакалавриата, магистратуры, аспирантуры и докторантуры. Также следует признать, что для нашего государства иметь такое количество вузов избыточно, тем более, половина из них является государственными. Содержать такое количество вузов – это безответственная трата государственных средств. А если еще посмотреть, что в некоторых вузах финансируются специальности, в которых, вообще республика не нуждается, то можно понять масштаб нецелевого расходования денег налогоплательщиков. Кроме того, половина бюджетных средств, направляемая на подготовку специалистов, расходуется на подготовку педагогических кадров, но большинство студентов, обученных на средства государственного бюджета по педагогическим направлениям, после окончания не работает по специальности. Что делать? Необходимо полностью переориентировать и перестроить систему высшего профессионального образования.

1. Гибкие стандарты и учебные программы. Программы должны быть ориентированы на подготовку специалистов современной

формации с уклоном на формирование навыков 21 века, при этом помня о том, что в современном мире важными составляющими в любой профессии являются развитие мета-познания и характера.

2. Дуальная организация учебного процесса. Как было отмечено выше, дуальная организация учебного процесса предполагает сотрудничество, партнерство, тесную связь высших учебных заведений с местом будущей работы выпускников. А это, в свою очередь, предполагает создание в вузах современной материально-технической базы - технопарков, лабораторий, мультимедийных классов, всего того, будет способствовать формированию современного профессионала своего дела. Уровень технической базы вуза не должен быть ниже технической базы партнерских организаций.

3. Полностью перейти на кредитную систему, с модульной организацией учебного процесса. Это даст возможность гармонизировать образовательные программы кыргызских вузов с программами зарубежных вузов, а также даст возможность признания дипломов наших выпускников и сопоставимости программ наших вузов.

4. Обучение должно быть индивидуальным. Организация всего учебного процесса должна быть построена с учетом индивидуальных образовательных траекторий и возможностей студента. Каждый студент по мере своих способностей и возможностей должен продвигаться по своей траектории профессионального становления. Мы получим высококлассных специалистов только в том случае, когда человек осознанно и сознательно будет продвигаться формировании необходимых навыков и компетенций для будущей профессиональной деятельности.

5. Мы должны наконец-то осознать, что бакалавр – это базовое высшее образование, где в основном формируются универсально-базовые навыки и компетенции, которые позволят создать прочный фундамент для любой профессиональной деятельности, а в дальнейшем безболезненно менять род деятельности на протяжении всей жизни. На бакалаврском уровне формируются прочные навыки мета-познания, укрепляется характер, формируются такие черты характера, как целеустремленность, активность, жизнестойкость и т. д. На бакалаврском уровне закладываются общие базовые знания, навыки, компетенции, которые станут платформой для более узкой специализации уже на уровне магистратуры. И поэтому магистерских программ должно быть много. Это тот уровень, когда человек достигает уровня мастера в какой-то конкретной области профессиональной деятельности.

ДОБАВКИ

Послевузовское образование

Послевузовское образование является высшим уровнем системы непрерывного образования и включает магистратуру и докторантуру (PhD). Основной задачей этого уровня образования является подготовка научных и научно-педагогических кадров. Как обстоят дела на этом уровне образования? Согласно положениям закона «Об образовании» (2003г.) магистратура является не уровнем образования, а вторым образованием, которое определяется как полное высшее образование.

Во всем мире магистратура определяется как уровень образования, где формируются более углубленные, узкоспециализированные профессиональные навыки и компетенции, приравниваемые к уровню мастера или уровня научного исследователя в конкретной области знания. Поэтому в магистратуру в основном идут наиболее подготовленные к научной или научно-педагогической деятельности люди. При этом в подготовку в магистратуре можно проводить по двум направлениям, а именно: по профильной углубленной подготовке и научно-исследовательской подготовке.

Подготовка по магистерским программам в Кыргызстане ведется крайне неудовлетворительно. Большинство высших учебных заведений, где осуществляется подготовка по магистерским программам, не имеет достаточной базы для подготовки. Многие кафедры, осуществляющие подготовку, не имеют четкого представления миссии магистерской подготовки. Наблюдается легковесное, не до конца осознанное отношение к магистерскому уровню, которое проявляется и в организации учебного процесса, и в технологии проведения занятия. Занятия могут проводить преподаватели с недостаточной квалификацией, которые недавно закончили вуз, при этом, не имеющие должного опыта. Организация учебного процесса (лекции, лабораторно-практические занятия) такая же, как и на бакалаврском уровне. Качество защищаемых магистерских диссертаций остается крайне низким, поскольку они плохо ориентированы на конкретный научный результат. Темы магистерских исследований не конкретные, общие (особенно по педагогическим направлениям), и не связаны с тематикой кафедры. На многих кафедрах отсутствует перечень тем, по которым можно писать работу, и, вообще, к магистерским диссертационным работам, как со стороны самих магистрантов, так и со стороны профильных кафедр. Наблюдается легковесное отношение. Многие научные руководители магистерских диссертаций не имеют соответствующей квалификации для руководства работами различного уровня. А

большинство магистрантов не имеют соответствующего уровня для выполнения научных исследований и написания магистерских диссертаций.

Мы, наконец-то, должны понять, что магистерский уровень - это самый высокий академический уровень в профессиональном образовании. Это уровень мастера.

Что необходимо сделать?

На государственном уровне разработать положение о магистратуре в соответствии с современными тенденциями развития общества и образования. При этом особое внимание уделить таким аспектам подготовки на данном уровне, как научность, инновационность, профессионализм, доведенный до уровня мастера, инициативность, творчество.

Научность, прежде всего, обеспечиваются учебными дисциплинами, предусмотренными в программах. Учебные дисциплины являются едиными для всех и в максимальной степени ориентированы на получение того комплекса теоретических знаний, которые в итоге позволят пройти подготовку для овладения профессией. При этом должны даваться не просто знания, а знания на уровне современных достижений науки.

Выстраивая содержание учебной дисциплины, нам следует помнить и четко понимать, что мы учим не учебную дисциплину, а на основе учебной дисциплины формируем необходимые профессиональные компетенции. Беда современного образования как раз в том, что следуя еще советской инерции, сосредотачиваются на знании учебной дисциплины, а не на пробуждении желания и освоении умения работать. Суть заключается не только в том, чтобы понять и освоить предмет, но и в том, чтобы максимально научиться тем деятельностным социальным функциям, которые потом позволят человеку «вписаться» в общество, найти свое место, свою роль, свою ценность для окружающих.

Инновационность, что она предполагает? 21 век характеризуют веком инноваций и знаний. Инновационное развитие общества становится неотъемлемой чертой современного общества. Человек, рожденный в эпоху инноваций, уже с рождения пропитан инновационными «молекулами» и ему, как рыбе в воде, жить и работать в таком обществе. При подготовке магистров формирование инновационного мышления у студентов становится неотъемлемой основой всего образования. Формирование инновационного характера, как неотъемлемой части будущего профессионального становления магистра сегодня становится весьма актуальным.

Профессионализм, доведенный до мастерства возможен при полной концентрации человека на своей профессии, когда человек

всецело в «потоке» и в гармонии достигает профессионального мастерства. А это возможно, когда в учебном заведении создается среда, которая формирует будущего профессионала. Как это ни печально, современная система профессионального образования не имеет соответствующей «среды», попадая куда, обучающийся специалист имел бы мотивацию на достижение профессионализма. Характерной чертой большей части выпускников профессиональной школы является отсутствие интереса к выполняемому делу, неумение трудиться с должной отдачей сил, а подчас и нежелание работать. От этого очень сильно страдает наша экономика.

Инициативность – это то, что никогда не приветствовалось в советской системе образования. И поэтому в обществе существует расхожая фраза - «инициатива наказуема». Нас воспитывали как винтиков общества, где всякая инициатива считалась, чуть ли не вредительством, отступлением от правил, установок. Нас обучали в духе « меньше думать, больше работать». За нас все было решено. Нашей задачей было строго придерживаться определенных норм, жить и работать в рамках установленных правил. Процесс обучения на всех этапах был императивным. В нас очень сильно сидит ген иждивенчества, что за нас все решат и все сделают. Нам нужно отказаться от такой установки. Инициативаиг инициативность должны приветствоваться на всех этапах обучения и быть ключевыми в современном профессиональном образовании. Только инициативные и профессиональные руководители сделают Кыргызстан экономически развитой и процветающей страной.

Творчество или развитие творческого мышления требуют гораздо больших усилий, нежели линейное мышление. При линейном мышлении мы движемся от одной точки к другой через серии правил и норм. Творческое мышление означает создание новых взаимосвязей для того, чтобы взглянуть на вещь по-новому и с различных точек зрения. Учебники и, вообще, весь учебно воспитательный процесс в нашей системе образования подчинены правилам линейности и линейного мышления. А между тем окружающий нас мир часто имеет нелинейную природу и поэтому творческое мышление позволяет видеть между явлениями незаметные на первый взгляд взаимосвязи и сходство. Развитие творческого мышления в системе профессионального образования является одним из базовых принципов при подготовке специалиста высокого класса.

Резюмируя вышесказанное, мы можем сделать вывод, что магистратура – это уровень образования, которая формирует более специализированные, узкопрофессиональные навыки и компетенции, необходимые для научно-исследовательской и профессиональной деятельности, обеспечивающие высокий уровень профессиональной

ДОБАВКА

деятельности.

Доктор PhD

Подготовка PhD в Кыргызстане ведется с 2012 года в качестве пилотного проекта в семи вузах Кыргызстана. На сегодняшний день из семи вузов только в некоторых продолжается подготовка докторов PhD. Как показывает практика, подготовка докторов PhD пока уступает традиционной системе подготовки научных и научно-педагогических кадров с учеными степенями кандидата и доктора наук. Подготовка научных и научно-педагогических кадров, как правило, осуществляется через соискательство, аспирантуру, адъюнктуру и докторантуру, создаваемых в образовательных организациях высшего профессионального образования и научных организациях. Небольшой опыт организации и подготовки по программе «Доктор PhD» показал, что вузы до конца не осознали философию и культуру подготовки докторов PhD. Как и с магистратурой, мы здесь наблюдаем легковесное отношение кафедр, деканатов, вузов к реализации программы. Многие из тех, кто завершил обучение по этой программе, до сих пор не могут защитить докторские диссертации. Фактически отсутствует нормативная база по организации диссертационных советов при вузах, где осуществляется подготовка по данной программе. Эти и многие другие организационные вопросы не дают возможность полноценному осуществлению подготовки по программе «Доктор PhD». А между тем, как показывает международный опыт, подготовка по программе доктор PhD требует значительных материальных, финансовых вложений Доктор PhD –это штучный продукт, требующий особого отношения и внимания со стороны государства и вуза, где реализуется программа. Обучаться по этой программе должны только наиболее способные и подготовленные лица. Со временем необходимо осуществить переход на трехуровневую систему подготовки профессиональных кадров. Традиционная же система подготовки научных и научно-педагогических кадров выполнила свою историческую миссию, сыграв огромную роль в развитии науки, экономики и культуры в нашем обществе. Защита диссертаций, на сегодняшний день, стала заорганизованным и почти ритуальным процессом, где основное внимание уделяется формальному соблюдению установленных правил, норм и положений, утвержденных ВАК КР. Наука отошла на второй план, главным стало выполнение установленных требований. Возможно, поэтому ежегодно защищаются около трех десятков кандидатов наук и около полусотни докторов наук, а наука «и ныне

там». Мы должны кардинально пересмотреть и процедуру защиты, и особенно организацию и подготовку научных и научно-педагогических кадров. В противном случае мы можем потерять доверие общественности к этим уровням профессионального образования. Этот уровень образования должен стать элитарным, и только тогда он займет свое достойное место.

Добаев К.Д., д.п.н., профессор,
директор Центра педагогической науки и профессионального образования
Кыргызской академии образования
Kdobaev@yandex.ru

ДОБАЕВ КД